

Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving

Zuid-Holland investeert in een gezonde
en aantrekkelijke leefomgeving

provincie **HOLLAND**
ZUID

Provinciale Staten, 20 februari 2019

Woord vooraf

Deze Visie vloeit voort uit een dialoog met honderden netwerkpartners, culminerend in een 'Broedweek' in maart 2018. Tijdens de bijeenkomsten in het Haagse Museum voor Communicatie klonk een duidelijk appel aan de provincie om leiderschap te tonen en de eigen verantwoordelijkheid invulling te geven. Wij hebben daarom een heldere, inspirerende en verbindende Visie geformuleerd. Een Visie die zo ambitieus is dat we onze netwerkpartners hard nodig hebben om haar te realiseren. Ons gezamenlijke doel is: werken aan het welzijn van onze inwoners en aan het vestigingsklimaat, door inspanningen te bundelen die leiden tot een gezond en aantrekkelijk leefklimaat.

Deze Visie is een belangrijke bouwsteen voor de Omgevingsvisie van de provincie Zuid-Holland.

Koppelkansen

Integraal werken wordt de norm. Koppelkansen laten zich het beste benutten als we focussen op gebieden, niet op projecten. Met een open oog voor wat er op maaiveldniveau speelt, maar ook in de ondergrond en op de daken. De provincie heeft de ambitie om alle opgaven in de provincie te inventariseren en te delen met initiatiefnemers. Wij bepleiten een nieuwe manier van werken. Waar het voorheen aankwam op de alertheid van de vertegenwoordigers van de 'zachte belangen', draaien we de rollen om. Een initiatiefnemer heeft de plicht om partijen tijdig in de gelegenheid te stellen hun bijdrage te leveren aan het vergroten van de maatschappelijke meerwaarde van een project.

Waterrijke natuur

Uitbreiding van waterrijke natuur is dé manier om het leefklimaat in de steden te verbeteren. Groenblauwe verbindingen tussen stad en ommeland dienen zowel de recreant als flora en fauna. In het buitengebied is volop gelegenheid om te recreëren, te ontspannen en te genieten. Stiltekernen in natuurgebieden worden ontlast door aantrekkelijke voorzieningen op andere plekken. Erfgoed maken we beter bereikbaar en beleefbaar. Steeds meer boerenbedrijven gaan als satellieten van stadslandbouw fungeren. De landbouwbedrijven krijgen voorzieningen voor meerdaags verblijf.

Balans

Een ecosysteem in balans vormt de basis voor welvaart en welzijn. Om dat te bereiken is het nodig dat we de band tussen mens en natuur herstellen. Dat begint bij jongeren. Want wie zich verbonden voelt met zijn leefomgeving, koestert zijn leefomgeving en het bijbehorende natuurlijk kapitaal. En dat is precies de uitdaging waar we voor staan!

Han Weber,
gedeputeerde Natuur en Recreatie, Landbouw en Energie

Inhoudsopgave

	Woord vooraf	
1	Zuid-Holland: de meest rijke groenblauwe Leefomgeving van Europa!	1
2	Aanleiding	3
3	Gezonde leefomgeving voor mens en natuur	5
4	Groenblauw in en om de stad	9
5	Landschap en duurzame landbouw	13
6	Beheren, ontwikkelen en beschermen	19
7	Beleven en genieten van de leefomgeving	25
8	Sturing en Governance	29
9	Doorkijk naar de Uitvoeringsagenda	33
	Bijlagen	37
	• Begrippenlijst • Bestaand beleid • Nieuw beleid • Ambities • Icoonsoorten	

1 Een rijke groenblauwe leefomgeving

De provincie Zuid-Holland heeft de potentie om uit te groeien tot een groenblauwe leefomgeving die tot een van de rijkste van Europa behoort. Gelegen binnen goed bereikbare Nationale Parken en landschappen met natuur van wereldklasse (Delta, Kust en Veen). Van oudsher een centrum van handel, cultuur en wetenschap, met een diversiteit aan mensen, natuur, landschap, werelderfgoed en economie. Een provincie om trots op te zijn!

Een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving waar het goed wonen en werken is, met directe toegang tot hoogwaardig groen, erfgoed en water. Een klimaatbestendige leefomgeving waar ook aandacht is voor lichamelijke gezondheid, stress-gerelateerde ziektes verder zijn teruggedrongen en waar de hoge betrokkenheid van inwoners bij hun leefomgeving de sociale cohesie versterkt. Een paradijs voor kinderen met speelnatuur, groenblauwe schoolpleinen, ontdekkingsplekken en klimbomen.

Een uniek kustlandschap met grote aaneengesloten natuurgebieden, veenweides, meren, meanderende rivieren, riviermondingen en de duinen, onmisbaar voor kustverdediging en drinkwaterwinning. Toeristisch en recreatief aantrekkelijk met badplaatsen, havens en historische dorpskernen en steden. Met daaromheen goed toegankelijke landschappen van topkwaliteit als Midden Delfland en Wijk en Wouden. Verbonden door een aaneengesloten groenblauw netwerk met als drager het karakteristieke en unieke cultuurhistorische watersysteem gerepresenteerd door Rotte, Vliet, Schie en Oude Rijn. Met nieuwe topbestemmingen in het provinciaal landschap en groenblauwe steden van hoge kwaliteit door stadsparken, iconische openbare ruimtes en groenblauwe structuren, fijnmazig verbonden met grotere groenblauwe structuren binnen en buiten de stad.

Een provincie die door haar ligging in de delta een unieke natuur herbergt. Niet alleen de bescherming en het beheer van het Natuur Netwerk Nederland en de Natura 2000 gebieden staan centraal. Een toename van de soortenrijkdom en -omvang wordt bereikt in onze recreatieve en agrarische gebieden en in de steden, waar de biodiversiteit met tientallen procenten toeneemt door natuurinclusief bouwen en het realiseren van een hoge variatie aan stedelijke biotopen. Recreatiegebieden, steden en historische cultuurlandschappen herbergen talrijke soorten. Door overal natuur- en landschapswaarden te versterken, werken we aan het herstellen van de biodiversiteit en aan een aantrekkelijke omgeving. Met een nieuwe lijst iconsoorten als boegbeelden.

Wij streven naar natuur- en landschapsbeleving die begint bij de voordeur en zich uitstrekt tot de kernen van natuurgebieden. Met water en erfgoed als verbindend element. Horeca, detailhandel, verblijfsaccommodaties, musea, erfgoed en (dag)attracties floreren door de toestroom van dagjesmensen en toeristen. Door recreatieve zonering en het ontwikkelen van magneetplekken reguleren we de druk op de kwetsbare, waterrijke natuur.

Ons natuurlijk kapitaal is kostbaar. Daarom staat het op de balans. In de toekomst faciliteert de provincie Zuid-Holland een economisch systeem dat uitgaat van de kwaliteit van ons natuurlijk kapitaal: voldoende kwalitatief goed drinkwater en zoetwater, oppervlaktewater van goede kwaliteit, gezonde bodems (die CO₂ vastleggen), het waterzuiverende vermogen van de natuur, bestuiving en natuurlijke plaagregulatie. Diverse Groene Cirkels geven hieraan vorm.

De agrarische sector is duurzaam en natuurinclusief. Op basis van nieuwe verdienmodellen en het afzetten van producten in een hoger marktsegment, produceert de sector circulair, gaat om met de bodemdaling in het Groene Hart, is energieneutraal en klimaatadaptief en gezond voor mens, dier en omgeving. Wij streven naar het telen van ons basisvoedsel in onze eigen provincie. Zuid-Holland kent een robuust web van voedsel families en een bloeiende basiseconomie. Er is gezond, duurzaam en betaalbaar voedsel voor iedereen.

De provincie en haar partners zetten geldstromen slimmer in. Projecten op het gebied van verstedelijking, energietransitie en infrastructuur krijgen een groenblauwe kwaliteitsimpuls en dragen bij aan (waterrijke) natuur en een gezonde leefomgeving. Integraal werken is dé sleutel voor succes. Zo voorkomen we gemiste kansen. De provincie Zuid-Holland wordt op die manier de meest begerenswaardige provincie van Nederland. Zowel qua vestigingsklimaat, recreatievoorzieningen, woonomgeving als agrarische productie. Met een goede samenwerking tussen overheden, grondeigenaren en belangenorganisaties gaat dit lukken.

2 Aanleiding

De provincie heeft de blik op natuurontwikkeling verruimd. Vanwege internationale verplichtingen lag de afgelopen jaren de focus op aanleg van nieuwe natuurgebieden naast behoud van de kwaliteit van de bestaande gebieden. De uitvoering loopt goed, maar er liggen nog meer groenblauwe ambities en opgaven te wachten. Juist deze opgaven vragen om een bredere visie en meer samenhang met andere maatschappelijke opgaven. Ons landschap, erfgoed en de biodiversiteit staan onder druk door meer inwoners, de groei van de economie en klimaatverandering. Er is behoefte aan meer woningen en ruimte voor bedrijvigheid. De landbouwsector, op veel plaatsen drager van het landschap, heeft te kampen met bodemdaling en voelt vanuit de wereldmarkt de druk op schaalvergroting. Tegelijkertijd groeit het besef dat het landschap, met daarin de vele erfgoedlijnen, een belangrijke concurrentiefactor is. Bekend is dat in metropolitane regio's een aantrekkelijk landelijk gebied een belangrijke vestigingsfactor is en een essentieel onderdeel van de leefomgevingskwaliteit voor inwoners, werknemers, recreanten én toeristen.

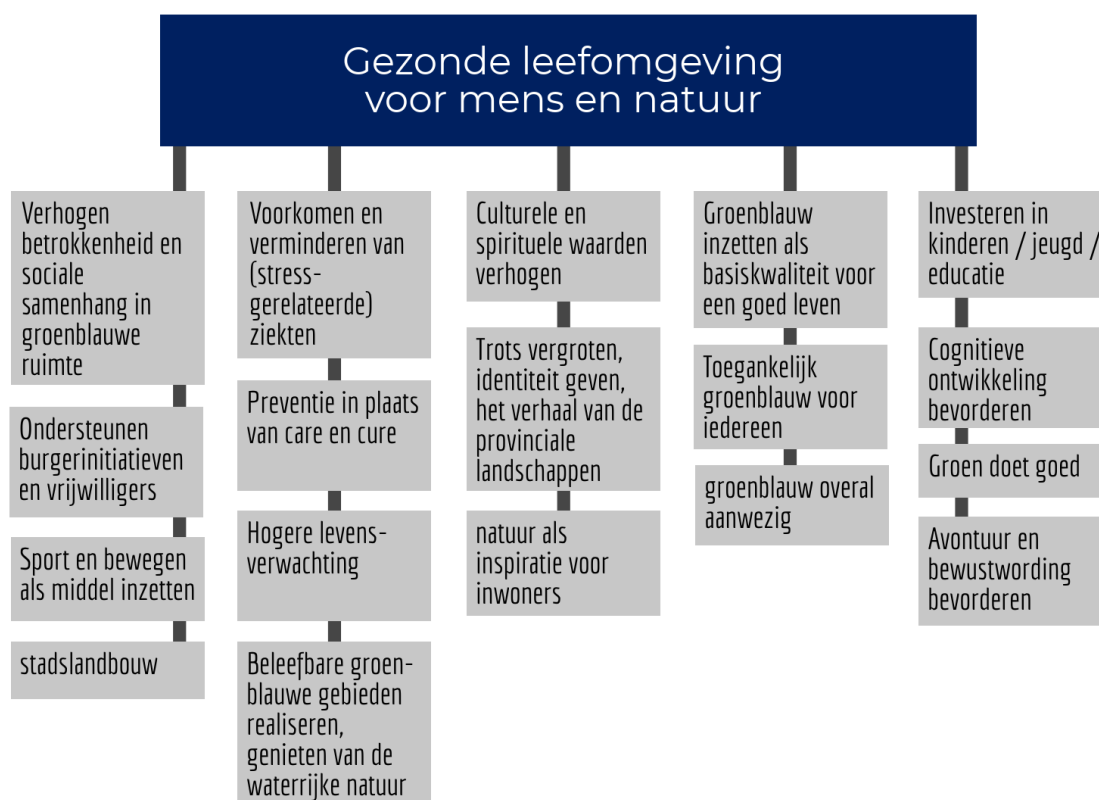
De Wet Natuurbescherming schrijft voor dat de provincie een natuurvisie opstelt, al dan niet als onderdeel van een andere visie. De uitwerking van de Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving en de Uitvoeringsagenda vervangt de Beleidsvisie Groen. Deze Visie is opgesteld met de partners en kent een integrale afweging, gericht op het welzijn van de inwoners in onze provincie. De provincie Zuid-Holland grijpt de nieuwe Omgevingswet aan om het omgevingsbeleid te vernieuwen. In de Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving gaat veel aandacht uit naar de sturingsfilosofie van het omgevingsbeleid. We benutten de dynamiek in de samenleving en geven ruimte aan het oplossend vermogen van partners in onderzoek, beleid en uitvoering. We gaan op zoek naar koppelkansen.

Totdat de Omgevingswet in werking treedt, vormt de bestaande wet- en regelgeving het kader. Deze provinciale visie maakt bestaand beleid af en bouwt daarop voort. Voorbeelden van bestaand beleid zijn onder meer de Nieuwkoopse Plassen en het Hollands Utrechts Plassengebied (HUP). De ambitie in de Visie is groter dan de provinciale ambitie alleen. Om de ambities uit deze Visie te bereiken hebben we onze partners nodig. Samen kunnen we de provincie Zuid-Holland mooier maken.

De Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving is bedoeld als een levend document, onderweg naar de vaste stip aan de horizon. De Visie is ook een kapstok voor ons provinciale handelen; niet beperkend, maar een houvast. Tot slot is de Visie een bouwsteen voor de provinciale Omgevingsvisie. Vanuit bestaand beleid zoeken we verbinding met andere ambities en verbreden we zo ons Groenblauwe beleid. Natuurlijk zijn er meer factoren die bijdragen aan een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving. Deze Visie beperkt zich tot de bijdragen vanuit en voor groen en blauw. Andere factoren zullen in separate beleidsstukken, zoals de circulaire economie of de energieagenda, worden benoemd. De provincie is tot de beschreven ambities gekomen na uitgebreide consultatie van haar partners. De Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving vervangt de Beleidsvisie Groen; veelal kunnen wij voortbouwen op bestaand beleid. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van het bestaande beleid uitgesplitst naar thema's. De ambities uit deze Visie vragen op enkele vlakken om nieuw beleid. Deze zijn per hoofdstuk in een tabel opgenomen. Een overzicht van nieuw beleid is ook in bijlage 2 opgenomen. Volgens bijlage 2 wordt daarvoor het bestaande beleid (= was) uitgebreid met nieuw beleid (= wordt).

3 Gezonde leefomgeving voor mens en natuur

Wat zijn de ambities?

- Wij zetten met onze partners een platform op om kennis van groeninitiatieven te verhogen. Wij bevorderen burgerinitiatieven, stadslandbouw en moestuinen vanuit de gedachte dat meer burgerbetrokkenheid goed is voor de sociale samenhang in woonwijken.
- Voldoende groen en blauw bevorderen een gezonde leefstijl en helpt welvaartziektes te voorkomen. Groenblauw is toegankelijk voor iedereen.
- Met gemeenten, educatie- en vrijwilligersorganisaties vergroten we de natuurkennis bij kinderen en jongeren.
- Waterzekerheid staat onder druk door klimaatverandering, bevolkingsgroei en de toename van watergebruik. Samen met onze partners beschermen wij drinkwaterbronnen, combineren drinkwatergebieden met natuur en zorgen voor een voldoende aanvoer van zoetwater.
- Om toenemende hittestress in steden tegen te gaan bieden wij samen met onze partners meer zwemwater van goede kwaliteit en meer schaduw door meer bomen in de stad.

Wat speelt er?

Wij leven in het algemeen gezonder en worden ouder. De keerzijde is dat vergrijzing, eenzaamheid en segregatie groeien. Welvaartziektes door stress en obesitas nemen nog steeds toe. Dat kost de maatschappij aanzienlijk meer. Wel zijn er grote verschillen tussen gebieden, vooral tussen arme en rijke wijken in de steden. Een gezonde omgeving met voldoende groen en water is essentieel om welvaartziektes te helpen voorkomen. Door klimaatverandering ontstaan nieuwe ziektes en ook hittestress heeft een negatieve invloed op de gezondheid. De problematiek speelt het sterkst in steden. De trek naar de steden met vaak minder mogelijkheden voor groene recreatie maakt de problematiek alleen nog maar erger.

Voldoende schoon water is onmisbaar. Weliswaar is de kwaliteit van het oppervlaktewater verbeterd, op een flink aantal plekken zijn de doelen van de Kader Richtlijn Water (KRW) nog niet gehaald. De KRW betreft een gedeelde bestuurlijke verantwoordelijkheid die onderdeel vormt van de Uitvoeringsagenda. De waterzekerheid voor burger en bedrijf staat onder druk door toename van het watergebruik en door klimaatverandering. Wij zien langere droge periodes (watertekorten) en neerslagpieken (wateroverlast).

Recreatie in het groen is belangrijk voor de volksgezondheid in Nederland. De afgelopen decennia is de aanleg van 'gezond groen' achtergebleven bij de groei en veranderde samenstelling van de stedelijke bevolking. De Gezondheidsraad adviseert in en om steden meer groen voor recreatie aan te leggen. De Omgevingswet biedt gemeenten de gelegenheid om dit groen in te passen in hun plannen voor een gezonde, duurzame en klimaatbestendige stad.

Welke kansen zijn er?

Er is een relatie tussen de mate van water en groen in de woonomgeving en de gezondheid van de bevolking ter plaatse. Alleen al het uitzicht op groen bevordert de gezondheid. Een park waar je kunt sporten of relaxen is aantrekkelijk, voor kinderen en volwassenen. Groen rond bebouwing wordt positief gewaardeerd. Ook de waarde van woningen in de buurt van water en groen ligt hoger. Beplanting bij huizen, groenstroken langs wegen en kleine parkjes maken het aantrekkelijk om naar buiten te gaan. En het samen onderhouden van groen en moestuinen is bevorderlijk voor de sociale cohesie. Voldoende redenen voor meer groen en blauw in de stedelijke omgeving. Goed voor (water)recreatie, stressreductie en beweging. Een groenblauwe buitenruimte maakt kinderen van jongs af aan weer meer vertrouwd met de natuur. Belangrijk voor hun ontwikkeling om waarden van natuur en duurzaamheid te ervaren. Meer groen en water zijn ook van levensbelang voor zowel waterberging als verkoeling in de stad.

Om aan de vraag naar schoon zoetwater te kunnen blijven voldoen heeft Zuid-Holland samen met de drinkwaterbedrijven waterbeschermingsgebieden aangewezen. Ook vergroten we de zoetwatertoevoer en breiden we mogelijk de drinkwaterbronnen uit. De Zuid-Hollandse duinen spelen daarin een belangrijke rol (zuivering van ons drinkwater). We gaan hiervoor in samenwerking met Dunea diverse projecten verkennen, zoals drinkwaterwinning in de Noordplaspolder, Valkenburgse Meer, de groene Buffer en de binnenduinrand Den Haag-Katwijk. Ook de groene Cirkels (zie Governance) besteden veel aandacht aan de duurzame zoetwatervoorziening. De combinatie van schoon drinkwater en meer biodiversiteit is onverslaanbaar en is op meer plekken in de provincie kansrijk.

Een betere groenblauwe omgeving start met bewustwording. Bij kinderen die enthousiast zijn over groene schoolpleinen, wilde bijen en vogels of over natuurexpedities. Bij ouders die via kinderen in aanraking komen met duurzame oplossingen. De provincie blijft het initiatief *Groen*

doet goed ondersteunen. Een programma waardoor kinderen uit de stenige stadswijken weer in het groen komen. Wij dagen gemeenten en regio's uit programma's uit te werken om kinderen meer te betrekken bij het groen in hun eigen omgeving. Daarnaast bevorderen de bewustwording door projecten als de *50-dingenlijst* en stimuleren gezonde voeding.

Nieuw beleid

Nieuw beleid gezonde leefomgeving voor mens en natuur
We streven naar het voorkomen en verminderen van stress-gerelateerde ziektes door het aanbieden van verschillende soorten groen (bos, park, recreatieterreinen) én het aanbieden van verschillende recreatieve mogelijkheden in het groen en op het water. Samen met partners werken we mee aan een verhoging van de levensverwachting in verschillende wijken.
We ontwikkelen een platform voor alle groeninitiatieven. Ontsluiting van kennis en meer zichtbaarheid stimuleert burgerinitiatieven die wij gaan ondersteunen.

4

Groenblauw in en om de stad

Wat zijn de ambities?

- De stedelijke context vraagt om een andere programmering van het landschap. Gericht op belevenis en attractieve waarde, mede gekoppeld aan het cultuurhistorische verhaal van Zuid-Holland van water en welvaart. Gericht op het creëren van ruimte voor klimaatadaptatie, gezond bewegen van jong en oud en ruimte voor waterrecreatie.
- Binnenstedelijk realiseren wij gezamenlijk met de steden een fijnmazig recreatief netwerk van groenblauwe schoolpleinen, groenblauwe daken, groenblauwe winkelcentra, groenblauwe bedrijfsterreinen en parken. Het fijnmazig netwerk sluit aan op een netwerk op het niveau van het landschapspark Zuidvleugel dat zich uitstrekt tot buiten de stadsranden, met als drager het karakteristieke cultuurhistorische watersysteem van Zuid-Holland.
- Samenhang en focus wordt aangebracht in de sturing, samenwerking en financiering van het landschapspark Zuidvleugel en groenblauw in en om de stad door middel van het uitwerken van zes regioprojecten met het historisch watersysteem als drager voor ontwikkeling en de groenblauwe verbinding met het buitengebied, met lijnen als de Rotte, Vliet, Schie en Oude Rijn.
- Gezamenlijk versterken wij de biodiversiteit en participatie in de stad door het creëren van veel variatie aan stedelijke biotopen en met behulp van programma's als Steenbreek, Bijenlandschap en Stadslandbouw. Burgerinitiatieven krijgen een steun in de rug. De soortenrijkdom in de stad stijgt hierdoor met enkele tientallen procenten.
- Bij het ontwikkelen van de gewenste groenblauwe leefomgeving werken wij samen met de steden aan een scorekaart. Een scorekaart die richting geeft aan natuurinclusieve nieuwbouw, renovatie en het klimaatbestendig maken van woningen. De scorekaart zegt verder iets over de basiskwaliteit aan groen van woon- en werkgebieden en de toegankelijkheid van groen.
- De provincie gaat de mogelijkheden van het gezamenlijk inzetten van geldstromen voor groenblauwe ontwikkelingen onderzoeken. Dit betreft het samenbrengen van gelden uit verschillende sectoren, waarbij de opgave in een gebied centraal staat.

- Wij geven ruimte voor initiatieven vanuit burgers en/of regio's om het landschapspark Zuidvleugel en de Nationale Parken Hollandse Duinen en NL Delta Biesbosch-Haringvliet (i.o.) te versterken vanuit recreatieve of natuurlijke waarden. Hiertoe wordt in samenwerking met de regio, via de landschapstafels, een samenhangende uitvoeringsstrategie ontwikkeld vanuit de koers die de parken formuleren.
- De Provincie stimuleert stadslandbouw en korte ketens tussen stad en ommeland.

Wat speelt er?

Zuid-Holland heeft de opgave om 150.000 woningen te realiseren. De provincie heeft de keuze gemaakt om de extra woonruimte vooral binnen het bestaande stedelijke gebied te realiseren. De stad is immers de plek waar mensen in meerderheid willen wonen. Het leidt tot dikkere stromen voor het openbaar vervoer. En we houden het landschap buiten de stad zo veel mogelijk open.

De keerzijde is dat het woonklimaat van de stad in het gedrang komt. Door inbreiding neemt de hoeveelheid groen en water verder af. Onderzoek toont aan dat de ruimtelijke kwaliteit van de meeste Zuid-Hollandse steden laag scoort. Klimaatverandering leidt tot hittestress in de gebouwde omgeving. Pieken in neerslag vragen om sponswerking van het stedelijk landschap en een betere waterberging.

Nationale Parken als Hollandse Duinen en NL Delta Biesbosch-Haringvliet bewijzen dat het relatief goed gaat met de ontwikkeling van grote landschappen aan de randen van de provincie. In de steden worden sterke iconische groenprojecten gerealiseerd (Singelpark Leiden, Riviergetijdepark Rotterdam, Groene stadsentree Den Haag, etc.). Het tussenliggend stedelijk landschap loopt sterk achter wat betreft biodiversiteit, beleving, toegankelijkheid en verbondenheid met stedelijk groen en water. De stadsranden zijn lastig te passeren, waardoor mensen moeilijk bij het groen en water buiten de stad komen. De provincie Zuid-Holland heeft van alle provincies de grootste gemiddelde fietsafstand tot het groen en water buiten de stad.

De biodiversiteit is de laatste jaren in het stedelijk gebied toegenomen door meer variatie aan klein- en grootschalige stedelijke biotopen. De aanleg van een jaarrond kleurige en bloemrijke tuin bij bewoners heeft voor veel insecten extra 'bed and breakfast'-mogelijkheden geschapen. De trend om tuinen te betegelen beperkt de groei van biodiversiteit echter.

Welke kansen zijn er?

Binnen Zuid-Holland is een netwerk ontstaan van stadsecologen. De vooruitgang van de biodiversiteit is in een aantal gemeenten opmerkelijk (o.a. Zoetermeer). Prognoses door Naturalis gemaakt laten zien dat het belang van de stad voor de biodiversiteit in de toekomst zal toenemen.

Samen met de steden maakt de provincie zich sterk voor natuurinclusief bouwen. Dat houdt in: bouwen met ruimte voor huismussen, vleermuizen en gierzwaluwen en het realiseren van groenblauwe structuren; die waterrijke natuur is niet alleen een middel tegen hittestress, maar ook belangrijk voor iconsoorten als egel, merel en boomklever. Eigen initiatief krijgt alle ruimte, participatie is het hoogste goed. De provincie gaat helpen om succesvolle burgerinitiatieven in heel Zuid-Holland uit te dragen.

Bij het ontwikkelen van de gewenste groenblauwe leefomgeving werken wij samen met de stadsecologen aan een scorekaart. Een scorekaart die richting geeft aan natuurinclusieve nieuwbouw, renovatie en het klimaatbestendig maken van woningen. De scorekaart zegt verder iets over de basiskwaliteit aan groen van woon- en werkgebieden en de toegankelijkheid van groen.

In samenwerking met de Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit is door een brede groep betrokken partijen (provincie, grote gemeenten, waterschappen, Staatsbosbeheer, Rijkswaterstaat, ondernemers, ontwikkelaars) een concept geïntroduceerd voor een metropolitaans landschapspark op schaal van de Zuidvleugel. Onderdeel van het concept is het toevoegen van nieuwe topbestemmingen in het landschap, waarmee het gebruik en de waardering sterk zullen worden verbeterd. Drager voor de groenblauwe verbindingszones aan de stadsranden is het karakteristieke cultuurhistorische watersysteem van Zuid-Holland met trekvaarten en oude waterwegen; denk aan de Rotte, Vliet, Schie en Oude Rijn maar ook de Trekvaart Haarlem-Leiden.

Het uitwerken van zes regioprojecten zorgt voor samenhang en focus in de sturing, samenwerking en financiering van het landschapspark Zuidvleugel en de realisering van groenblauw in en om de stad. Het betreft de projecten Schie, Vliet, Zweth, Rotte, Oude Rijn Maas/Merwede. Een belangrijk onderdeel van de uitwerking betreft de grondexploitatie van de verstedelijkingsopgave. De provincie wil de mogelijkheden voor het combineren van geldstromen samen met haar partners onderzoeken. Dit betreft het samenbrengen van financiële middelen uit verschillende sectoren, waarbij de opgave in een gebied centraal staat.

Nieuw beleid

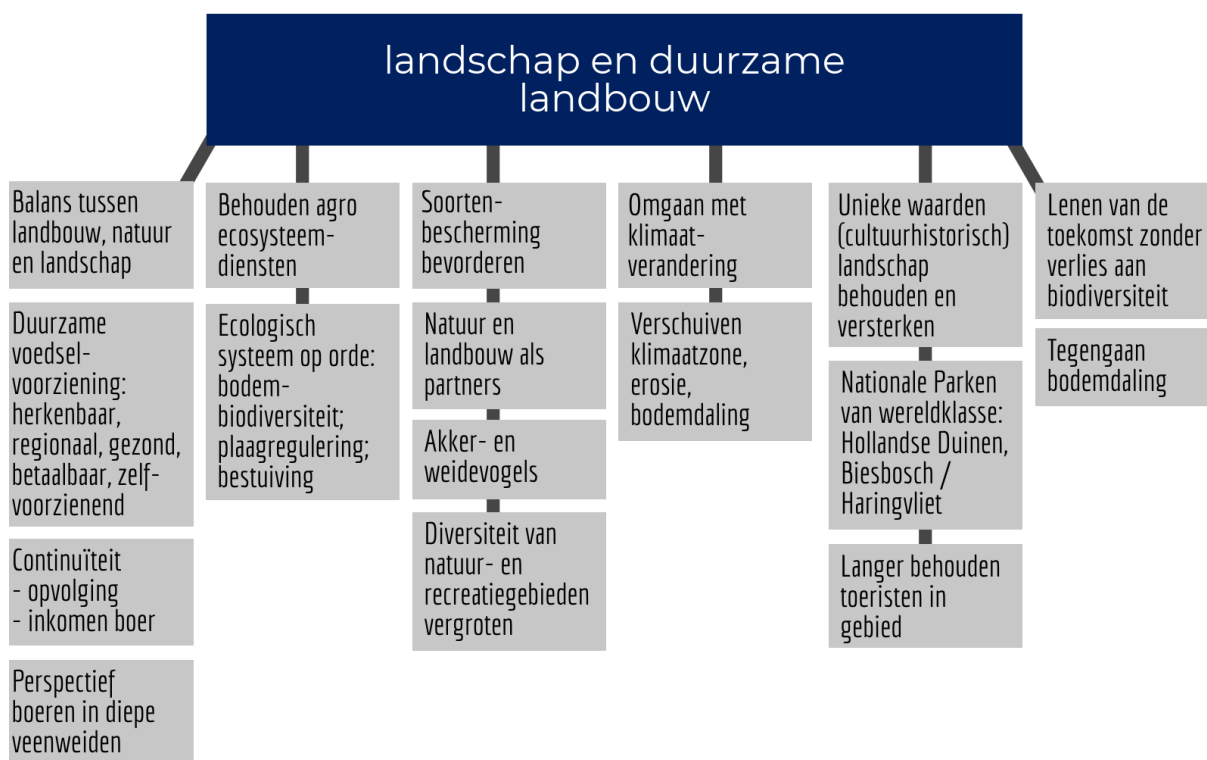
Nieuw beleid groen en blauw in de stad
Binnenstedelijk realiseren wij gezamenlijk met de steden een fijnmazig recreatief netwerk van groenblauwe schoolpleinen, groenblauwe daken, groenblauwe winkelcentra, groenblauwe bedrijfsterreinen en parken. Een netwerk op het niveau van het landschapspark Zuidvleugel met als drager het karakteristieke cultuurhistorische watersysteem van Zuid-Holland.
Bij het ontwikkelen van de gewenste groenblauwe leefomgeving werken wij samen met de steden aan een scorekaart. Een scorekaart die richting geeft aan natuurinclusieve nieuwbouw, renovatie en het klimaatbestendig maken van woningen. De scorekaart zegt verder iets over de basiskwaliteit aan groen van woon- en werkgebieden en de toegankelijkheid van groen.
De provincie gaat de mogelijkheden van het gezamenlijk inzetten van geldstromen voor groenblauwe ontwikkelingen onderzoeken. Dit betreft het samenbrengen van gelden uit verschillende sectoren, waarbij de opgave in een gebied centraal staat.
Gezamenlijk versterken wij de biodiversiteit en participatie in de stad door het creëren van veel variatie aan stedelijke biotopen en met behulp van programma's als Steenbreek, Bijenlandschap en Stadslandbouw. Burgerinitiatieven krijgen een steun in de rug.

Waardestelling groen in Den Haag

Den Haag – tevens mede ondertekenaar van de City Deal “waarden van groen en blauw in de stad” – is de eerste gemeente in Nederland die een integrale waardestelling van het groen in de stad heeft ontwikkeld. Dit met als achterliggend doel om te komen tot een meer waardesturend groen beleid. Het Nederlandse TEEB-stad onderzoek vormt het vertrekpunt. Het betreft een andere manier van denken/benaderen. Een werkwijze die uitgaat van de verschillende waarden van natuur, waarbij inzicht in de orde grootte van effecten (baten) aanleiding kan zijn om de betreffende baathouders te betrekken en zo meer gezamenlijk te komen tot slimme combinaties in de stad.

5 Landschap en duurzame landbouw

Wat zijn de ambities?

- De balans tussen landbouw, natuur en landschap wordt hersteld. Het agrarische landschap wordt aantrekkelijker, biodiverser en schoner. In nieuwe samenwerkingsverbanden (voedselketens, Groene Cirkels voor bijvoorbeeld akkerbouw en kaas, boeren, wetenschap, keten) verduurzamen wij de landbouw- en voedselketen en zoeken wij naar nieuwe verdienmodellen om de agrarische sector financiële armslag te geven voor verduurzaming, investeren in biodiversiteit en continuïteit in de opvolging.
- Het ecologische systeem in de landbouwgebieden is weer op orde. Wij werken aan een ecologisch houdbare vorm van voedselproductie die gebruik maakt van wat de natuur op, om en onder het bedrijf te bieden heeft (natuurinclusieve landbouw) en richten ons op het verbeteren van de bodemvruchtbaarheid, functionele agrobiodiversiteit (bodembiodiversiteit, plaagregulering en bestuiving) en het terugbrengen van de kenmerkende weide- en akkervogels.
- Agrarische bedrijven produceren circulair. De verbinding tussen veeteelt en akkerbouw wordt hersteld en circulaire relaties worden gelegd tussen en met grote marktpartijen en bedrijven/multinationals met een belang in de landbouw (Groene Cirkels).
- In de Innovatie Agenda Duurzame Landbouw (2016) voor de grondgebonden landbouw (akkerbouw, veehouderij) hebben we onze ambitie vastgelegd voor verduurzaming in de landbouw- en voedselketen. Met proeftuinen willen we drie inhoudelijke doelen bereiken:
 - sluiten van kringlopen als element van een circulaire landbouw;
 - versterken regionale voedselketens;

- biodiversiteit bij normale agrarische bedrijfsvoering door nieuwe verdienmodellen.
- De provincie draagt medeverantwoordelijkheid voor het interbestuurlijke Programma Aanpak Stikstof om: de depositie terug te dringen, ruimtelijke en economische ontwikkeling mogelijk te maken en natuurherstel te realiseren.
- De relatie stad en platteland wordt hersteld. Het is het streven om het overgrote deel van het gezonde, duurzaam en betaalbaar eten dat in de steden wordt geconsumeerd uit het Groene Hart, Delta en het Westland te laten komen (korte ketens). De provincie Zuid-Holland stimuleert duurzame en circulaire catering o.a. in haar eigen bedrijfsrestaurant.
- Met alle belanghebbende partners beperken wij de maatschappelijke kosten van bodemdaling in diepe veenweiden (riolering, wegen, leidingen, funderingen, waterbeheer, veenoxidatie), bieden perspectief voor de melkveehouderij en behouden het kenmerkende polderlandschap met de koe in de wei. Wij zoeken naar nieuwe verdienmodellen (bijvoorbeeld Groene Cirkel voor kaas), starten gezamenlijke onderzoeken, experimenten en zetten proeftuinen op.
- In de Delta wordt geïnvesteerd in een doorlaat in de Brouwersdam voor een beperkte mate van getij. Het gecontroleerd op een kier zetten van de Haringvlietsluizen zal voor trekvis een belangrijke verbinding realiseren tussen zee en rivier. Deze verbinding is een belangrijke randvoorwaarde voor de ambitie van NL Delta m.b.t. robuuste, onderling verbonden, veerkrachtige natuur.
- Samen met de waterschappen en gemeenten benutten wij de potentie van dijken, waterlopen, erfgoedlijnen en andere landschapselementen voor ecologie, energie, infrastructuur en recreatie. Dat gebeurt door middel van de reeds bestaande praktijk van gebiedsprocessen en de uitvoering van de dijkenvisie of het verder uitwerken van het Landschapspark Zuidvleugel.

Wat speelt er?

De kwaliteit van het landschap in Zuid-Holland wordt voor een belangrijk deel bepaald door de manier waarop grondgebonden landbouw wordt uitgeoefend. Deze visie richt zich bijvoorbeeld op het behoud en de versterking van de unieke waarden en de kwaliteit van het cultuur-historische landschap in het Groene Hart. De agrarische bedrijfsvoering vormt hierbij een private aangelegenheid en drijft op economische wetmatigheden. Veranderingen in de markt voor agrarische producten komen tot uitdrukking in de ruimtelijke kwaliteit van het landschap. Of dat nu komt door technisch-economische ontwikkelingen, door de vraag van de afzetmarkt, door ontwikkelingen in het gebied of door nieuw overheidsbeleid.

Zuid-Holland is een belangrijke producent en exporteur van landbouwproducten. Smaakmakers zijn de melkveehouderij, akkerbouw, glastuinbouw (emissieloze kas), bollenteelt en boomteelt. Onze producten staan aangeschreven als kwalitatief hoogwaardig, betaalbaar, veilig en gezond. Steeds meer bedrijven spelen in op de vraag naar streekproducten, aangewakkerd door de vraag van een groeiende groep koopkrachtige consumenten die exclusiever en hoogwaardiger voedsel verlangen. Economisch is de landbouw een succes te noemen, maar er zijn kanttekeningen te plaatsen bij de economische duurzaamheid van de sector. Zorgen rond de opvolging, de relatief hoge grondprijzen en arbeidskosten, de dalende bodemkwaliteit in het akkerbouwgebied en de complexiteit van de veeteelt in diepe veenweiden zetten de continuïteit van de grondgebonden landbouw onder druk. Perspectieven op een goed inkomen, gezonde bodems en bodemdaling zijn hard nodig.

De biodiversiteit in veel agrarische gebieden staat structureel onder druk. Dat is verbonden met de rationalisatie van de landbouw. Productieoptimalisatie leidt tot verlies van botanische kwaliteit op grasland, in akkerranden en vermindering van biodiversiteit in het oppervlaktewater. De populaties van insecten en weidevogels lopen sterk terug. Iconische soorten als de Grutto en de Patrijs hebben het moeilijk. Ook het door de provincie gewenste recreatief medegebruik komt slechts langzaam op gang.

Klimaatverandering zorgt ervoor dat Zuid-Holland natter, warmer en droger wordt. De afwateringsregimes in onze rivierdelta vertonen grotere pieken en dalen dan we gewend waren. De weerextremen nemen toe. De zeespiegel stijgt. De bodemdaling zet versterkt door. De klimaatagenda schept nieuwe kansen voor functiemenging en cofinanciering. Het devies is: kies een gebied met het juiste schaalniveau en werk integraal. Voor een zorgvuldige inpassing en het toevoegen van functies is een gebiedsproces nodig, met gebruikmaking van een gebiedsvisie.

Bodemdaling is een langzaam en (in veel gebieden) langdurig proces. De veengrond boven de grondwaterspiegel daalt als reactie op ontwatering, door inklinken van de slappe bodem en door onder meer oxidatie van de organische stof. In de studie *Dalende bodems, stijgende kosten* (2016) laat het Planbureau voor de Leefomgeving zien dat de extra maatschappelijke kosten in de veenweidegebieden (ten opzichte van kosten op 'normale' bodems) uitkomen op 20 miljard euro tot 2050. De negatieve gevolgen van de bodemdaling reiken verder dan die voor de landbouw en de eigenaren van bebouwing, riolering en infrastructuur. Er zijn kosten voor de waterbeheerder die het grondwaterpeil steeds moet aanpassen aan de belangrijkste functies. Er zijn negatieve effecten op de natuur en biodiversiteit doordat het grondwater vanuit natuurgebieden naar de lager gelegen, dalende landbouwgebieden weg sijgt waardoor verdroging kan optreden. Er zijn effecten op het klimaat doordat bij afbraak van het veen broeikasgassen – vooral CO₂ – vrijkomen.

Welke kansen zijn er?

Landbouw

Een trendbreuk is noodzakelijk. De agrarische sector biedt kansen voor transitie. Boeren zijn de belangrijkste beheerders van ons landschap en onmisbaar voor het duurzame behoud van de kernwaarden van een aantrekkelijk landschap en de beleving daarvan. Daarvoor is een duurzame, circulaire en volhoudbare agrarische sector nodig die bijdraagt aan het in stand houden van ons natuurlijk kapitaal en ecosystemen. Vanuit het bedrijf gezien gaat het om het aanboren van de innovatiekracht bij toekomstgerichte ondernemers, hun vertrouwen te schenken en respectvol te benaderen. Perspectief moet worden geboden rond continuïteit van opvolging (economische en duurzaam) en continuïteit rond beleid.

Advies *Verbindend landschap*

De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur geeft het advies *Verbindend landschap* aan dat Nederland aan de vooravond staat van grote transities. De combinatie van ingrijpende ruimtelijke veranderingen en een terugtrekkende overheid brengt volgens de raad risico's met zich mee voor de kwaliteit van het landschap. De raad adviseert alle partijen om bij ruimtelijke ingrepen:

- De duurzaamheidstransities te benutten om waardevol landschap te creëren.
- De betekenis en de waarden van het landschap in een open gesprek met bewoners en gebruikers te verkennen.
- Gebruik te maken van een ontwerpende benadering bij de ruimtelijke vertaling van transitieopgaven.

Tot op heden hebben de provincies de bescherming van landschap geborgd, met name door regels op te nemen in de provinciale ruimtelijke verordening. De bescherming van landschap werkt zo door in de gemeentelijke bestemmingsplannen. Veel gemeenten hebben ook eigen landschapsbeleid.

In het vernieuwingsnetwerk Zuid-Hollandse Voedsel families hebben boeren, onderzoeks- en onderwijsinstellingen en maatschappelijke organisaties plaats genomen. Ondernemers worden uitgenodigd deel uit te maken van dit vernieuwingsnetwerk. Wij steunen de ontwikkeling naar een volledig grondgebonden melkveehouderij en initiatieven die duurzaam bodembeheer beogen, met als doel een verminderd gebruik van chemische middelen, circulaire en klimaat-neutrale landbouw, een versterkte bodemvruchtbaarheid en een verbeterde voedselkwaliteit.

Groene Cirkel-projecten voor de akkerbouw op de Zuid-Hollandse eilanden en voor de melkveehouderij in de Alblasserwaard (Groene Cirkel voor kaas) zijn voorbeelden van initiatieven die duurzame veranderingen in het landbouw- en voedselsysteem op gang brengen. Doel en verwachting hierbij is: dat de biodiversiteit zich herstelt, dat grondstoffen circulair worden gebruikt, dat emissies van ammoniak- en broeikasgasemissies uit landbouw en landgebruik worden teruggedrongen, dat een robuust klimaatbestendig landschap ontstaat, dat nieuwe en toekomstbestendige verdienmodellen ontstaan voor de Zuid-Hollandse boeren.

De markt voor niche-producten met een hogere opbrengst per eenheid is beperkt maar gestaag groeiend. Dit biedt perspectief voor een groeiend aantal ondernemers – vaak in combinatie met een andere sector, zoals zorg of recreatie. Voor de sector als geheel is het nog geen grijpbaar perspectief. Door business cases te ontwikkelen wordt de uitbouw van deze markt ondersteund.

Initiatieven vanuit de streek vormen de voornaamste bron van dynamiek in landschappen die worden gedomineerd door agrarische activiteiten. De provincie wil initiatieven tegemoet treden met een netwerkende en dienstbare houding. Daarbij biedt een combinatie met de verkoop van streekproducten, zorg of recreatie mogelijkheden voor nieuwe verdienmodellen. Het is de keuze van individuele ondernemers of en in hoeverre zij hierop willen inzetten.

Agrarische bedrijven werken steeds meer en op verschillende manieren natuurinclusief. Er zijn ondernemers die als onderdeel van hun bedrijf een natuurgebied beheren of meedoen met agrarisch natuurbeheer. Een verdergaande vorm is de zelfrealisatie van natuurgebieden door agrarisch ondernemers. De overgang naar natuurinclusieve landbouw vraagt om een verandering in houding en bedrijfsvoering bij agrarisch ondernemers, maar ook om veranderingen in de keten, in het gedrag van consumenten en bij de strategie van overheden. Daar waar het gepaard gaat met extensivering van de bedrijfsvoering of productiedaling (verhoogd waterpeil, lagere veedichtheden, kruidenrijk gras) zijn nieuwe verdienmodellen en nieuwe (internationale) nichemarkten absolute noodzaak.

De opgave is om op korte termijn het agrarisch natuurbeheer door te ontwikkelen naar natuur-inclusieve landbouw. Hiermee worden, zoals hierboven uitgewerkt, meerdere maatschappelijke opgaven voor het landschap meegenomen: het vergroten van de landschappelijke kwaliteit en de biodiversiteit, het tegengaan van bodemdaling, het behoud en zelfs vergroten van vitaliteit van het platteland. Ook zijn er kansen om historische runderrassen terug te brengen.

Erfgoed en landschap

Het huidige beleid voor erfgoed en ruimtelijke kwaliteit met inzet op beschermen en ontwikkelen werkt op zich goed. Bij kroonjuwelen zou de provincie niet alleen middelen moeten inzetten voor bescherming, maar ook voor ontwikkeling en beheer. Dit gaat namelijk niet vanzelf.

Binnen de erfgoedlijnen wordt samengewerkt tussen een groot aantal partners. Erfgoedlijnen zoals landgoederenzones kunnen in combinatie met recreatieve en ecologische verbindingen versterkt en beleefd worden.

Het is goed om erfgoed en landschap als uitgangspunt voor grote nieuwe ontwikkelingen te gebruiken.

Gebieden

Rijk en regio hebben samen een ontwikkelperspectief voor de Zuidwestelijke Delta geformuleerd: een klimaatbestendig en veilig eilandenrijk waar gezond water en robuuste natuur ruimte bieden voor duurzaam gebruik en ruimtelijke ontwikkeling, goed beschermd tegen overstromingen, met toegankelijke en beleefbare estuariene natuur.

In de Grevelingen is meer waterbeweging nodig om het probleem van zuurstofloosheid en schimmelmatten op de bodem tegen te gaan. Zuid-Holland investeert daarom, samen het Rijk, provincie Zeeland en gemeenten, in een doorlaatmiddel in de Brouwersdam waardoor een beperkte mate van getij op de Grevelingen voor voldoende waterbeweging zal zorgen.

Ook in het Volkerak-Zoommeer is de waterkwaliteit niet goed, o.a. door blauwalgen. Ook hier zijn maatregelen waarmee de kwaliteit verbetert nodig. Het gecontroleerd op een kier zetten van de Haringvlietsluizen zal voor trekvis een belangrijke verbinding realiseren tussen zee en rivier. Deze verbinding is een belangrijke randvoorwaarde voor de ambitie van Nationaal Park NLDelta met betrekking tot robuuste, onderling verbonden, veerkrachtige natuur.

Het laten meegroeien van de zandige kust met de zeespiegel door zandsuppleties is een duurzame en efficiënte veiligheidsstrategie. Hoewel enigszins beteugeld en gecontroleerd, vormt deze natuurlijke dynamiek een belangrijke kwaliteit, zowel qua beleving als voor behoud en ontwikkeling van de voor het gebied karakteristieke natuurwaarden. Op langere termijn biedt een aangroeiende kust wellicht kansen om de 'zoetwaterbel' in/onder de duinen te vergroten ten behoeve van de drinkwaterwinning.

Bodemdaling is een langzaam en (in veel gebieden) langdurig proces. De lange termijn waarop de effecten zich voordoen, biedt ruimte voor gebiedsmaatwerk en een gedifferentieerde strategie/aanpak gericht op 'accepteren', 'remmen' of 'stoppen' van de bodemdaling:

- In sommige gebieden zal de doorgaande bodemdaling prima beheersbaar blijven en/of niet tot onoverkomelijke problemen leiden.
- In andere gebieden zal de doorgaande bodemdaling nog vele decennia beheersbaar zijn mits bodemdaling remmende maatregelen worden toegepast, wat vaak kan met behoud van huidig grondgebruik, door technieken als onderwaterdrainage of drukdrains.
- In een beperkt aantal gebieden leidt de bodemdaling tot de dwingende constatering dat het huidig grondgebruik of de huidige functie onhoudbaar is, of op termijn wordt, wat noodzaakt tot vergaande ingrepen en transities in grondgebruik of van functie. Gedacht moet worden aan nieuwe teelten/verdienmodellen of nieuwe functies of nieuwe ecosysteemdiensten (natuur, waterberging, energielandschap), sluiten van grondstoffenkringlopen. Waarbij ook nieuwe landschapsbeelden de ruimte zal krijgen.

Om het kenmerkende slagenlandschap, met de koe in de wei, te behouden zal de veeteelt bij het beperken van de bodemdaling perspectief moeten worden geboden indien het huidige grondgebruik dat toelaat. Conform de ervaringen bij lopende Groene Cirkelprojecten wordt in de Groene Cirkel Kaas (rondom de kaasfabriek de Graafstroom) met Rabobank en waterschap

gezocht naar nieuwe verdienmodellen voor de veeteelt ('grand cru'-kaas dankzij kruidenrijk grasland).

Nieuw beleid

Nieuw beleid landschap en duurzame landbouw
Gebiedsprocessen en dijkenvisie. Realisatie: Binnen lopende gebiedsprocessen en aan de hand van de richtpunten ruimtelijke kwaliteit en de dijkenvisie worden de mogelijkheden tot bevordering van de ecologie benut.
De provincie wil – binnen het nationale PAS programma – in samenwerking met partners de depositie van stikstof van de landbouw - maar ook van de industrie en verkeer – langdurig en stevig terugdringen, ruimtelijke en economische ontwikkeling mogelijk maken en natuurherstel realiseren.
Met alle belanghebbende partners beperken wij de maatschappelijke kosten van bodemdaling in diepe veenweiden (riolering, wegen, leidingen, funderingen, waterbeheer, veenoxidatie), bieden perspectief voor de melkveehouderij en behouden het kenmerkende polderlandschap.

6 Beheren, ontwikkelen en beschermen

- We brengen de natuur dichterbij en vergroten zo de betrokkenheid bij de natuur. Dat doen we samen met de steden en andere stakeholders. Meer beleving van natuur binnen onder meer het Landschapspark Zuidvleugel, de Nationale Parken Hollandse Duinen en NL Delta Biesbosch-Haringvliet, Bijzonder Provinciaal Landschap Midden-Delfland en langs bestaande routenetwerken is een van de uitgangspunten, net als het duurzamer benutten van de natuur.
- We streven naar een verbetering van de biodiversiteit met minimaal het behoud ervan:
 - Binnen (de directe omgeving) van Natura 2000-gebieden passen we de in deze Visie genoemde beleidsstrategieën, evenals het KRW-beleid en het bronbeleid voor stikstof toe. We staan een integrale aanpak voor waarbij we de systemische, ecologische en hydrologische samenhang van Natura 2000-gebieden met de omgeving versterken.
 - De actieve bescherming van soorten geven we vorm aan de hand van 40 icoonsoorten. We ontwikkelen, samen met een taskforce, projecten en stimuleren kleinere initiatieven uit de samenleving die icoonsoorten en hun biotopen verder helpen.
 - We werken aan een robuust doorlopend netwerk voor biodiversiteit en streven naar optimale beheereenheden in samenhang met bestaande natuurgebieden. Het Natuurnetwerk Nederland (NNN) in Zuid-Holland is in 2027 afgerond, inclusief de ecologische verbindingen. We voeren gezamenlijk beheer voor alle gebieden, waarbij het natuurlijke ecosysteem centraal staat.
 - We werken samen met kennisinstellingen en NGO's aan het *Deltaplan Biodiversiteit*. Het samenwerkingsmodel van de aanpak van de Groene Cirkel Bijenlandschap krijgt in heel Zuid Holland een vervolg.
 - We zorgen samen met stakeholders voor een effectief boerenlandvogelbeheer. We benoemen boerenlandvogelkerngebieden met daaromheen agrarisch natuurbeheer.

- We verbeteren samen met onze partners de waterkwaliteit conform de Kaderrichtlijn water en streven naar een klimaatbestendige zoetwatervoorziening. De waterkwaliteit is optimaal voor de verschillende functies in de leefomgeving en economie.
- We actualiseren met onze partners het faunabeleid. We besteden aandacht aan het tijdig beheer zodat de langere termijn effecten op dierenwelzijn beter worden geborgd. Vrijwilligers en uitvoerders ondersteunen we zo goed mogelijk in de uitvoering van het beleid.
- Ons uitgangspunt bij populatiebeheer en schadebestrijding is dat de bij de uitvoering gedode dieren zoveel mogelijk worden benut voor consumptie of in de handel terecht komen. Wij vinden het onwenselijk dat gedode dieren ter destructie worden aangeboden.

Wat speelt er?

De Zuid-Hollandse natuur is rijk en zeer divers. We hebben de delta met de grote wateren en vele kilometers dijken en andere voorzieningen die ons beschermen tegen overstromingen. In dat gebied huizen nieuwe iconsoorten als bever en zeearend. De duingebieden zitten vol met bijzondere natuurwaarden. Ook heeft Zuid-Holland prachtige veenweidegebieden met rijke plassen en een scala aan typische soorten als weidevogels en de otter. In 2050 vormen robuuste natuurgebieden de ankers in ons landschap. Het zijn levende, essentiële, waardevolle en vrij toegankelijke gebieden, die door de natuurlijke dynamiek gevormd en hervormd worden.

Er is echter een keerzijde. Nieuw onderzoek laat in het landelijk gebied een sterke achteruitgang zien van vlinders, wilde bijen en hommels, zweefvliegen etc. De economische functies, zoals bestuiving en natuurlijke plaagregulatie, van insecten staan onder druk. Het eerder genoemde *Deltaplan Biodiversiteit* zal voorstellen bevatten om de achteruitgang van deze soorten te stoppen.

De strenge bescherming van bijzondere natuurgebieden dwingt ons om goed na te denken over nieuwe maatschappelijke, economische en ruimtelijke ontwikkelingen. Economie en ecologie in balans, dat zorgt voor draagvlak voor natuur. In de verbondenheid tussen natuur en samenleving ligt de sleutel voor hogere biodiversiteit. We voelen ons eigenaar en beschermen dat wat van waarde is.

Klimaatverandering zorgt dat Zuid-Holland natter, warmer en droger wordt. De afwateringsregimes in onze rivierdelta vertonen grotere pieken en dalen dan we gewend zijn. En dat wordt nog erger. Daarnaast hebben we een forse woningbouwopgave: er moeten in Zuid-Holland 150.000 woningen worden bijgebouwd. Een andere trend is de trek naar de Randstad. Steeds meer mensen kiezen ervoor om in of nabij het stedelijk gebied te gaan wonen. Tot slot en niet minder belangrijk: Energietransitie. We moeten en willen overschakelen op andere, meer duurzame vormen van energie.

Deze trends hebben invloed op de manier van beheren van gebieden, op de soorten die we willen beschermen en op de ontwikkeling van (natuur)gebieden.

De Wet natuurbescherming regelt de bescherming van de natuur. Zoals voor de Natura 2000-gebieden, de bossen, alle inheemse vogels en een groot deel van de andere inheemse soorten. Het NNN en de Natura 2000-gebieden vormen de ruggengraat van de Zuid-Hollandse natuur en ook van de biodiversiteit. Er zijn veel regels die door het rijk zijn vastgesteld, waar de provincie geen invloed op heeft. Voorbeelden zijn de Natura 2000 regels, maar ook verbodsbepalingen t.a.v. soortenbescherming en de regels rondom de jacht. De provincie is in het kader van de

uitvoering echter wel het bevoegd gezag voor natuur in de brede zin. Ook houden we toezicht op de naleving van voorschriften die de natuur beschermen.

De Kaderrichtlijn Water (KRW) verplicht ons ecologische kwaliteitsdoelen vast te stellen voor oppervlaktewater. Voor zowel oppervlakte- als grondwater gelden ook chemische doelen. Ook is de beschikbaarheid van zoet water ten behoeve van de drinkwatervoorziening, landbouw, procesindustrie en natuur van belang. De bescherming van drinkwaterbronnen is geregeld in de drinkwaterwet en de provinciale milieuverordening.

Welke kansen zijn er?

Beschermen

Beheer en bescherming (in de juiste proporties) brengen wij meer in balans om draagvlak voor bescherming te behouden. De mens kan niet zonder biodiversiteit, biodiversiteit kan niet zonder de mens. Wij willen de betrokkenheid en verantwoordelijkheid van de burger vergroten door meer groenblauw het stedelijk gebied in te brengen. Door beter aan te sluiten bij de wensen van vrijwilligers betrekken wij hen meer bij het groenblauw in hun omgeving. Groenblauwe natuur en de samenleving moeten in 2050 onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden, op sociaal en economisch vlak. Dat betekent ook op een duurzame manier de waterrijke natuur benutten, voor recreatie, voedsel en andere ecosysteemdiensten.

De primaire focus ligt op het afronden van het Natuur Netwerk Nederland (NNN), inclusief de ecologische verbindingen per 2027 en het organiseren van duurzaam beheer van het NNN. Hierbij willen we gronden van Zuid-Holland en haar partners strategisch inzetten om groene doelen te realiseren, bijvoorbeeld voor weidevogels. Effectief beheer vereist, bij de afronding van het NNN, optimale beheereenheden in samenhang met bestaande natuurgebieden. Hiervoor verwachten wij van de beherende partners voorstellen voor een efficiënte begrenzing van het NNN. Dat geldt voor agrarische beheerders en voor de beheerders van de natuurterreinen. We kijken of hierbij de landschapstafels een rol kunnen spelen bij de verdere afronding van de NNN.

Het realiseren van de Natura 2000-doelen blijft prioritair. Er mag per saldo geen afname plaatsvinden van areaal, kwaliteit en samenhang van de beschermde natuur- en recreatiewaarden in Zuid-Holland. De ruimtelijke bescherming van deze gebieden gaat uit van *het nee, tenzij-principe*. Aantasting is in beginsel niet toegestaan en indien noodzakelijk dient deze te worden gecompenseerd.

Actieve soortenbescherming geven we vorm en inhoud voor 40 icoonsoorten (zie bijlage 4). Deze staan voor een bepaald biotoop waar ook andere beschermde soorten toebehoren en/of van profiteren of in relatie tot meer maatschappelijk doelen. Met onze icoonsoorten richten we ons op de natuur in een breder perspectief, want natuur is niet iets dat zich exclusief afspeelt in de natuurgebieden. Natuur is overal.

In Zuid-Holland zien we – met inachtneming van het landelijk programma Aanpak Stikstof - de noodzaak om robuust en langdurig de stikstofdepositie terug te dringen, zodat de natuur zich kan herstellen en er ruimte is voor economische en ruimtelijke dynamiek. Daarom willen we met de belangrijkste economische sectoren verkennen hoe we meer lucht krijgen. Samen bepalen we waar de knelpunten liggen en samen maken we voorstellen om die op te lossen. We willen komen tot een systeem waarbinnen de uitstoot van stikstof in Zuid Holland meetbaar afneemt.

Ons uitgangspunt is dat stikstof-producerende partners – als eigenaar van het probleem – de door hen zelf opgelegde doelen voor uitstootreductie realiseren met bronmaatregelen en stikstofinclusief ontwerpen. Dit dient tot uitdrukking te komen in ruimtelijke, energie- en omgevingsplannen. We willen naar een systeem waarbij *verschonende* maatregelen worden beloond. Dergelijk beleid stimuleert de transitie. Dat levert schonere lucht voor natuurgebieden en ruimte voor economische ontwikkeling.

We streven naar een waterkwaliteit die optimaal is voor de leefomgeving en de economie. Natuurlijk zwemwater kan bijvoorbeeld een goede bijdrage leveren aan een gezonde leefomgeving in een warmer wordend klimaat. De waterschappen zijn als beheerder verantwoordelijk voor het halen van de kwaliteitsdoelen. De provincie wil met name voor de functies waarop zij een wettelijke taak heeft, zoals natuur, zwemwater, drinkwater en duurzame landbouw samenwerken. Controle en handhaving vormen voor deze onderdelen in de Uitvoeringsagenda een belangrijk punt.

We hebben milieubeschermingsgebieden voor grondwater en strategische gebieden voor drinkwaterwinning aangewezen. Daar waar grondwater wordt onttrokken voor drinkwatervoorziening is de provincie vanuit het oogmerk van bescherming voorstander van het combineren van natuur en drinkwaterwinning.

(Fauna)Beheer

We grijpen als mens constant in de natuur in om gevaar of schade te voorkomen. Van een natuurlijk evenwicht zal nooit in het Zuid-Hollandse cultuurlandschap sprake zijn. De provincie is verantwoordelijk om voor de Natura 2000-gebieden beheerplannen te maken en samen met partners en stakeholders de afgesproken doelen te halen. Per gebied brengen we in kaart welke verbeteringen binnen de begrenzing mogelijk zijn en waar maatregelen/beheer daarbuiten een positief effect hebben. Het gaat hier om een integrale opgave (ecologische systeem, watersysteem en recreatiesysteem). Biodiversiteit is overal! Ook buiten de natuurgebieden.

De provincie onderzoekt of en waar het zinvol is om naast het bestaande dynamisch kustbeheer afspraken te maken over natuurlijker beheer van het strand. De inzet met partners is vooral gericht op plekken waar het strand onderdeel is van Natuurnetwerk Nederland. Ook wordt onderzocht of het zinvol is om de ligging van zeewaartse begrenzing van Natura 2000 duingebieden aan te passen. Dit zal in gezamenlijkheid vorm moeten krijgen.

Duurzaam faunabeheer betekent beheer met het oog op de toekomst. Wij vinden dat het draagvlak in de samenleving voor populaties wilde dieren toeneemt als vanuit beheer grenzen worden gesteld in verband met menselijke belangen. Het faunabeleid wordt de komende tijd geactualiseerd samen met de belangrijkste stakeholders, in elk geval met de partijen in de Faunabeheereenheid.

Deze Faunabeheereenheid heeft als taak om faunabeheerplannen op te stellen met als doel de gecoördineerde uitvoering van het provinciale beleid. De uitvoering in het veld gebeurt door de lokale wildbeheereenheden. De Faunabeheereenheid, de faunabeheerplannen en de wildbeheereenheden zijn gebonden aan regels die de provincie stelt (Verordening uitvoering Wet natuurbescherming Zuid-Holland). Daarnaast is er een Beleidsregel uitvoering Wet natuurbescherming Zuid-Holland, waarin o.a. beschreven staat hoe we omgaan met tegemoetkoming in de schade die door in het wild levende dieren is veroorzaakt.

We passen bij het verlenen van ontheffingen zo zorgvuldig mogelijk het wettelijke kader toe, maar we streven ook naar een positieve uitkomst voor de betrokken dier- of plantensoort. Wij zijn voorstander van de gebiedsgerichte ontheffing (op basis van een soortmanagementplan). Met initiatiefnemers, zoals projectontwikkelaars, woningcorporaties en gemeenten willen we zo een zo groot mogelijke winst voor natuur én economie behalen. Een gezamenlijke bijdrage aan het vergroenen van de stedelijke omgeving.

De Europese Commissie heeft een lijst opgesteld van invasieve soorten die in heel de EU uitheems zijn en een bedreiging kunnen vormen voor de bestaande natuurwaarden. De lidstaten zijn verplicht deze soorten te elimineren of – als dat niet mogelijk is – te beheersen. Voor het beheer van een deel van de soorten blijft het rijk of de waterschappen verantwoordelijk. Over een ander deel loopt nog discussie. Per soort moet worden bepaald wat de aanpak wordt en wie daarin welke verantwoordelijkheid heeft.

Nieuw beleid

Nieuw beleid beheren, ontwikkelen en beschermen

Het provinciale beleid is gericht op het behouden, herstellen en op langere termijn vergroten van de biodiversiteit in Zuid-Holland, inclusief de biodiversiteit van de bodem. Om dit doel te bereiken zet de provincie in op duurzaam beheer, bescherming en voltooiing van de het Natuurnetwerk Nederland, meer natuurwaarden op boerenland en in recreatiegebieden. De actieve bescherming van soorten geven we vorm en inhoud aan de hand van 40 icoonsoorten. Binnen het faunabeheer hebben we aandacht voor tijdig beheer om zo de (welzijns-)effecten van dieren op de langere termijn te borgen. We ontwikkelen samen met de stakeholders een integrale visie voor alle gebieden (met Natura 2000, Natuurnetwerk Nederland, agrarisch natuurbeheer als vertrekpunt) waarbij we de systemische, ecologische en hydrologische samenhang van gebieden met de omgeving integraal versterken. De druk op kernen van natuurgebieden is gereguleerd door de ontwikkeling van toeristisch-recreatieve magneetplekken, waar ondernemers extra waarde creëren.

7. Beleven en genieten van de leefomgeving

Wat zijn de ambities?

- De provincie ontwikkelt en verbindt regio's van wereldklasse voor waterrecreatie (Nationaal Park Biesbosch Haringvliet en Hollands Plassengebied) en verbindt de vaarnetwerken in en om de stad.
- De beleving van het landschap en erfgoed neemt verder toe, fietsen maar ook het vervoer per auto door het landschap is aantrekkelijker en bijzondere cultuurhistorische bestemmingen zijn toegankelijker. Wij ontwikkelen beleefbaar erfgoed, bevorderen een betere samenwerking tussen recreatie en toerisme, en zorgen voor een duurzame ontwikkeling van de waterrecreatie en het toerisme. Uitbreiding, optimalisatie en vergroening en verblauwing van de routenetwerken werken we samen aan de Landschapstafels verder uit.
- Bij het stimuleren van recreatie en toerisme wordt beter samengewerkt. Duurzame ontwikkeling van toerisme en waterrecreatie en meerdaags verblijf (op het water) krijgen een stimulans.
- De druk op kernen van natuurgebieden is gereguleerd door de ontwikkeling van goed bereikbare magneetplekken, waar ondernemers extra waarde creëren.
- Het beheer van recreatiegebieden wordt geoptimaliseerd, wat tot uitdrukking komt in het verschijnen van icoonsoorten. We realiseren een kwaliteitssprong van een 8 min naar een 8 plus.
- De vitaliteit van krimpgebieden neemt toe door meer natuurgerichte recreatie en het langer behouden van toeristen in een gebied (vergroten bezettingsgraad accommodaties).

Wat speelt er?

Zuid-Holland is een veelzijdige delta, grotendeels onder zeeniveau. Wat treffen recreanten en toeristen aan? Het Hollands Plassengebied en twee Nationale Parken in oprichting. Een zeer gevarieerd landschap, historische binnensteden, uniek water gerelateerd erfgoed en publiekstrekkingen van formaat. Uitschieters zijn Kinderdijk, de Keukenhof en de kust tussen Scheveningen en Noordwijk. Andere voorbeelden waar wordt ingespeeld op het doel van behoud en versterking van de unieke waarden van het landschap zijn de Nieuwkoopse Plassen en het Hollands Utrechts Plassengebied (HUP).

Het nieuwe Nationale Park Hollandse Duinen in oprichting is een aaneenschakeling van strand, zeereep, duinen, bollenvelden en binnenduinrand. Het duinwater levert drinkwater van hoge kwaliteit, de kustplaatsen bieden in de zomer en de winter recreatieve voorzieningen. NL Delta Biesbosch-Haringvliet strekt zich uit vanaf Slot Loevestein in Noord-Brabant tot de Deltawerken. Hier ontmoeten de grote rivieren de Noordzee, een kruispunt voor (trek)vissen en trekvogels.

Zuid-Holland beschikt over een wandel- en fietspaden met een lengte van dik 7.000 km. Ruiters komen aan hun trekken dankzij speciale ruitersporen. Er is een uitgestrekt vaarwegennetwerk. De thuismarkt voor recreatie groeit elk jaar door de toenemende urbanisatie. De belangrijkste herkomstlanden van toeristen zijn respectievelijk Duitsland, België, Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Italië. De horeca en detailhandel profiteren het meeste van de recreanten en toeristen.

Welke kansen zijn er?

Beleving is een aspect waarin recreatie en biodiversiteit elkaar enorm versterken. Een kans op een ontmoeting met een icoon als de bever, roerdomp of zeearend maakt een recreatief uitstapje vele malen spannender. De aanwezigheid van zwarte stern en otter dragen ontegenzeggelijk bij aan de beleving van een kanotocht. Een bezoek aan onze prachtige kust wordt pas echt compleet wanneer je de zeehond én de bruinvis hebt gespot. Kom je dan op weg naar huis in de duinen nog de exotisch gekleurde zandhagedis tegen, dan hoef je niet meer op vakantie naar een tropische bestemming.

Op regionale schaal wordt samengewerkt aan het stimuleren van recreatie en toerisme. Maar het kan altijd beter. Onze netwerkpartners hebben aangegeven dat er behoefte is aan een platform om plannen te delen. Het past de provincie om een dergelijk platform te faciliteren en op die manier een regierol te pakken bij de ontwikkeling van recreatie en toerisme. Naast het platform organiseert de provincie samenwerking en afstemming rond thematische verhaallijnen en themajaren.

In alle scenario's neemt het aantal recreanten en toeristen fors toe. Dat is goed voor de werkgelegenheid. De Zuid-Hollandse gastvrijheidsindustrie is een belangrijke banenmotor, vooral voor lager opgeleiden. Het is minder goed als hierdoor unieke kwaliteiten van een gebied in de verdrukking komen. Dat vraagt ook om maatregelen die de toestroom reguleren. Wij kiezen voor duurzaam toerisme, met de juiste balans.

De kust en het water bieden nog genoeg ruimte. Om de mogelijkheden van recreatie en toerisme beter te benutten moet Zuid-Holland investeren in betere stad-landverbindingen, liefst in combinatie met waterrijk groen. Ook mentaal moet de afstand tussen stad en ommeland worden verkleind. Nieuwe A-merken voor de toekomst zijn de nieuwe Nationale Parken NP Hollandse Duinen (samen met Noord-Holland), NL Delta (samen met Zeeland), Groene

Hart/Cheese Valley, de waterlinie, landgoederen, Nieuwkoop en het (Utrechts-)Hollands Plassengebied.

Investeren in natuur kan in de Nationale Parken goed worden gecombineerd met recreatieve en toeristische doelen. Zo heeft de terugkeer van de zeearend gezorgd voor meer bezoek en een hogere bezettingsgraad van accommodaties juist in het voor- en naseizoen. Natuurinvesteringen in Tiengemeten, de Spuimonding en Stellendam helpen voorzieningenniveaus in stand houden en de vitaliteit van landelijke gebieden vergroten.

Er ligt een uitdaging om de Nationale Parken goed te verbinden met de grote steden Den Haag en Rotterdam. De bekendheid en de beleving zullen een impuls krijgen van gezamenlijke marketing, productontwikkeling en het aanbieden van arrangementen. De provincie zet in op nieuwe doelgroepen vanuit steden, langer verblijf en meer bestedingen op of langs het water, het ontstaan van gevarieerde mogelijkheden voor interessante rondjes, eendaagse en meerdaagse tochten en het aantrekkelijk maken van de Delta voor riviercruises.

De potentie van het Hollands Plassengebied is groot. Opgeteld is er in Zuid-Holland meer vaarwater aanwezig dan in Friesland. Samenwerken en gezamenlijk beleid staan echter nog in de kinderschoenen. Hier kunnen de Landschapstafels een rol spelen.

Binnen de erfgoedlijnen werken een groot aantal partners samen. Deze samenwerkingsvorm zetten we de komende tijd door. Erfgoedlijnen zullen in combinatie met recreatieve en ecologische verbindingen aan aantrekkelijkheid winnen. Het is goed om erfgoed en landschap als uitgangspunt voor grote nieuwe ontwikkelingen te gebruiken. De ontwikkeling van een gebied moet aansluiten bij de historie en de landschappelijke kwaliteiten. Bij voorgestelde veranderingen moet je kijken of de identiteit van een gebied de verandering verdraagt. Dit is geborgd in het ruimtelijk kwaliteitsbeleid van de provincie. De provincie geeft richting en ruimte aan een optimale wisselwerking tussen ruimtelijke ontwikkelingen en gebiedskwaliteit. In de gehele provincie, beoogt het kwaliteitsbeleid een 'ja, mits-beleid': ruimtelijke ontwikkelingen zijn mogelijk, met behoud of versterking van de ruimtelijke kwaliteit (waarborg ruimtelijke kwaliteit). De gebiedsprofielen die gezamenlijk met decentrale overheden en andere partijen in de regio zijn opgesteld, spelen een belangrijke rol bij het ontwikkelen van een gedeelde opvatting.

De provincie wil de recreatieve routenetwerken groenblauw laten verkleuren. Extra natuur, al of niet nat, is goed voor de ecologie en verhoogt de kwaliteit van de leefomgeving. Liever een bloeiende berm dan graszoden uit het tuincentrum. Moderne media verhogen de routebeleving door interessante weetjes te delen. Wat ons betreft grijpen alle betrokkenen koppelkansen met beide handen aan, zoals het moment waarop infrastructuur wordt aangelegd of aangepast. Pontjes en haventjes zijn recreatieve parels waar meestal meer mee kan. Stadsrandzones zijn vaak rommelig. Die maken we samen met gemeenten aantrekkelijker en laagdrempeliger. Ontbrekende schakels in het recreatief routenetwerk sporen we gezamenlijk op en vullen we aan. Maar ook het vervoer per auto door het landschap is aantrekkelijker en bijzondere cultuurhistorische bestemmingen zijn toegankelijker.

De belevingswaarde van onze waterrijke provincie brengen wij op een hoger peil. Maar wel met respect voor de natuur en in harmonie met andere functies van het watersysteem. Wij investeren in een vaarroutenetwerk dat goed met de steden verbonden is. Samen met onze netwerkpartners realiseren wij een groenblauwe dooradering van het zuidelijk deel van de

Randstad. Waar mogelijk maken wij combinaties met de beleving van erfgoed. Conflicten tussen de beroepsvaart en recreatievaart worden zo veel mogelijk opgelost, onder meer door alternatieve vaarroutes aan te bieden aan de recreatievaart. Dat laatste vraagt om het aanvullen van ontbrekende schakels en het aanbrengen van voorzieningen.

Nieuw beleid

Nieuw beleid beleven en genieten van de leefomgeving
De beleving van het landschap en erfgoed neemt verder toe, de provincie ontwikkelt en verbindt hiervoor onder meer regio's van wereldklasse voor waterrecreatie (Nationaal Park Biesbosch Haringvliet en Hollands Plassengebied) en verbindt de vaarnetwerken in en om de stad. Zij bevordert het stimuleren van duurzame waterrecreatie en meerdaags verblijf op het water.
De druk op kernen van natuurgebieden wordt gereguleerd door de ontwikkeling van toeristische-recreatieve magneetplekken, waar ondernemers extra waarde creëren.
Duurzame waterrecreatie en meerdaags verblijf op het water worden gestimuleerd.

8 Sturing en governance

Wij kunnen het niet alleen!

Tegelijk met de decentralisatie van het natuurbeleid naar de provincies heeft de Rijksoverheid stevig bezuinigd. De provincies zijn samen met maatschappelijke organisaties niet bij de pakken neer gaan zitten en hebben zich gehergroepeerd. Het *kerndocument Koers Rijke Groenblauwe Leefomgeving*, dat in januari 2018 door de Staten van Zuid-Holland is vastgesteld, geeft blijk van deze energie.

Wij hebben een gezamenlijke ambitie voor de groenblauwe leefomgeving opgehaald bij een breed scala aan partijen (overheden, maatschappelijke organisatie, burgers, wetenschap en bedrijven). Zonder het enthousiasme en de energie van deze partners komen we niet verder. Partners vinden dat de provincie Zuid-Holland nog wel wat krachtiger de rug mag rechten. Ook doen zij de oproep aan de provincie om samen nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen waarin een oud principe 'rood voor groen' in een nieuw jasje gegoten moet worden. In dit hoofdstuk geven wij aan hoe wij tegen de sturing van Groen en Blauw aankijken.

Effectieve samenwerking met realisatiekracht

Provincie Zuid-Holland, andere overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en bewuste inwoners werken samen aan de meest Rijke Groenblauwe Leefomgeving in het verstedelijkt gebied van Europa. Deze ambitie vraagt om heldere en effectieve samenwerking van deze sterke partners. Die samenwerking vraagt per gebied om maatwerk, al is er een aantal meer algemene sturingsprincipes die borg staan voor meer realisatiekracht, daarmee ook een hoger financieel rendement en minder regeldruk.

Wij zien onszelf als verbinder en willen bestaande en nieuwe netwerken mobiliseren. Door nieuwe verbindingen te leggen tussen verschillende actoren en sectoren, ontstaat vaak ruimte voor innovatieve ideeën, nieuwe kansen en samenwerkingsverbanden en kan het gezamenlijk doelbereik worden vergroot.

Wij gaan daarbij op zoek naar nieuwe coalities waarbij de maatschappelijk opgaven uit de uitvoeringsagenda het vertrekpunt zijn. Het gaat om coalities of partners die willen bouwen aan de gestelde opgaven, zoveel mogelijk gecombineerd met andere opgaven.

Wij starten daarnaast Groene Cirkels met overheden, maatschappelijke organisaties, universiteiten en bedrijfsleven. Nieuwe sterke samenwerkingsverbanden rond klimaatneutrale ketens, circulaire economie met de natuur als partner en verbindingen tussen stedelijk en landelijk gebied. De grote Zuid-Hollandse multinationals zien wij hier als belangrijke katalysatoren voor ontwikkeling. Een voorbeeld is de Groene Cirkel Heineken met een energie neutrale keten die Heineken nooit alleen kan bereiken zonder hun omgeving, de gehele keten, wetenschap en overheden te betrekken.

Ook gaan wij met onze partners in de landschapstafels in gesprek voor een gebiedsgerichte invulling van de ambitie Rijke Groenblauwe Leefomgeving. Binnen een aantal landschapstafels zijn al succesvol oude formele netwerken van gemeenten, waterschap en provincie verbonden met netwerken van bedrijven en of NGO's. Wij streven hier naar het opstellen van een gezamenlijke Visie voor de groenblauwe leefomgeving gebaseerd op eigen achterliggende waarden van het gebied.

Sturing

De dynamiek in de samenleving wordt benut. We geven ruimte aan het oplossend vermogen van partners in onderzoek, beleid en uitvoering. De provincie creëert ruimte voor verschil, experimenten en maatwerk per gebied. Met heldere en transparante spelregels en kaders:

- *Opgavegericht*: maatschappelijke opgaven zijn het vertrekpunt voor het provinciale handelen. Multischaligheid en integraliteit zijn uitgangspunt evenals de benutting van koppelkansen.
- *Provinciaal belang*: bij elke opgave definieert de provincie de bovenregionale belangen. Die worden mede bepaald door onze wettelijke taken, naast de verplichtingen vanuit het rijk. Die belangen zijn de basis voor provinciale meervoudige sturing met als oogmerk het leveren van toegevoegde waarde. Sturing kan variëren van het bieden van ruimte, samenwerken, maken van afspraken tot afdwingen. Dat betekent dat we het belang scherper dan tot nu toe gaan stellen. Scherper, waaruit het doel blijkt waarvoor de provincie financieel bijdraagt en/of met menskracht meewerkt aan een programma of project.
- *Maatwerk*: uitgangspunt is dat de provincie Zuid-Holland de opgaven samen met maatschappelijke partners oppakt, vanuit het principe van netwerkend werken. Samenwerking vraagt om gelijkwaardige relaties, met vooraf een heldere duiding van ieders belang en toegevoegde waarde. Centrale noties zijn:
 - Gebiedsgerichte aanpak: elk gebied vraagt om een eigen aanpak. Hier werken wij samen op het niveau van de Landschapstafel.
 - Passend schaalniveau: passend bij de aanpak van de opgave. We werken daarbij bovenregionaal samen met andere provincies en starten nieuwe grote samenwerkingsverbanden (Groene Cirkels)
 - Differentiatie: integrale maatwerkoplossingen hebben onze voorkeur.

Rollen Provincie

Wij baseren onze sturingsstijl op het kwadrantenmodel van de NSOB:

Realiserende overheid Ondernemend, prestatieafspraken, resultaatgericht, risico afwegend, leidend, doelmatig	Samenwerkende overheid Netwerken, omgevingsbewust, visionair, stimulerend, inspirerend, regie
Rechtmatige overheid Waar normerend optreden nodig is, onder meer vanuit wettelijk belang. Voortschrijdend, afdwingend, onpartijdig	Meewerkende overheid Inspelen op en verhouden tot initiatieven uit de samenleving, zorgvuldig, verbindend, relatiegericht

De provincie Zuid-Holland neemt voor de specifieke natuurdoelen verschillende rollen aan: die van de rechtmatige, realiserende én netwerkende overheid. Wij hebben een wettelijke verantwoordelijkheid voor de biodiversiteit en nemen daarom de regie om te komen tot een hogere soortenrijkdom en een goede staat van instandhouding van de natuur. Eigenaren en beheerders van de gebieden nemen in beginsel het initiatief. Zij zijn belangrijke partners in het halen van de wettelijke natuurdoelen. De provincie wil met hen tot afspraken komen die bijdragen aan de kwaliteitsimpuls.

Meer samenhang tussen natuur, water, recreatie, landbouw en economie, naast het realiseren van ambitieuze kwaliteitsimpulsen kunnen wij als provincie niet alleen. Wij zijn afhankelijk van de inzet van partners in de Landschapstafels en gaan voor een doorontwikkeling van deze gebiedsnetwerken, waardoor een ontwikkelperspectief ontstaat.

Iedere inwoner van Zuid-Holland kan een steentje bijdragen, net als andere partijen: bedrijven, woningcorporaties, huiseigenaren, buurtverenigingen, zorginstellingen, scholen, waterschappen, gemeenten en andere maatschappelijke belangenorganisaties. Dan vervult de provincie meer de rol van de samenwerkende en meewerkende overheid.

Uitvoeringsstrategie

Als verbindende partij wil de provincie bestaande en nieuwe netwerken mobiliseren. Door nieuwe verbindingen te leggen tussen actoren en sectoren ontstaat ruimte voor innovatieve ideeën, nieuwe kansen en samenwerkingsverbanden met meer doelbereik. Samen met onze partners zetten wij in op:

- Een kwaliteitssprong voor bestaande gebieden en een doorontwikkeling van de bestaande landschapstafels.
- Een versnellingsstrategie voor waterrijke natuur
- Nieuwe arrangementen voor vergroening van de economie
- Nieuwe Groene Cirkels

Resultaten

Wij verwachten met deze nieuwe samenwerkingsverbanden doorbraken te bereiken, met veel impact op een klimaatneutrale economie, het natuurlijk kapitaal, de circulaire economie en duurzame landbouw. Deze samenwerking draagt bij aan gezondere inwoners. Zij beleven beter en wandelen vaker in stadsranden vol biodiversiteit, het Groene Hart en de Nationale Parken op wereldniveau. De provincie Zuid-Holland verwacht door deze manier van samenwerking in Europa voorop te lopen met als resultaat een sterker vestigingsklimaat.

Onderdeel van het beleid vormt een Uitvoeringsagenda: hoe en met wie geven we uitvoering aan de Visie. De Visie is de stip op de horizon, de Uitvoeringsagenda de weg er naar toe en zal samen met de partners periodiek worden geactualiseerd.

9 Doorkijk naar de Uitvoeringsagenda

De ambitie van een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving als integraal onderdeel van de omgevings-visie zoals hiervoor is omschreven werken we met onze partners uit in de voortschrijdende uitvoeringsagenda. Om de meest rijke groenblauwe leefomgeving te willen zijn van het stedelijk Europa, zullen we grote stappen moeten zetten.

De provincie wil met de maatschappelijke partners de grote transities van verstedelijking, klimaat, afnemende biodiversiteit, energietransitie, broeikasgasreductie, bodemdaling en zuinig omgaan met grondstoffen zodanig vorm geven dat deze integraal bijdragen aan onder meer de rijke groenblauwe leefomgeving van Zuid-Holland. Dat betekent dat we in de uitvoeringsagenda de komende vijf jaar met de partners de best mogelijke scenario's en oplossingen ontwerpen, die én bijdragen aan de transitie én de groenblauwe kwaliteiten zoals deze in de visie RGBL staan beschreven ten goede komen.

We kunnen echter niet alles tegelijk aanpakken en gaan ons dus focussen, zodat we de meeste winst verwachten te pakken voor de ambities van deze visie. De uitvoeringsagenda RGBL heeft daarom een keus gemaakt voor vier strategische opgaven voor in iedere geval de komende vijf jaar. De agenda dient ervoor om de transitiepartners richting te geven en te ondersteunen bij het verkennen van een integrale oplossing met meerwaarde voor een rijke groenblauwe leefomgeving. Met de volgende strategische opgaven voor de periode 2019 – 2023 verwachten we deze maatschappelijke meerwaarde voor de transities te bereiken:

Verduurzamen landbouw

Een meer duurzame landbouw zal fors bijdragen aan de genoemde transities. De agrarische sector en de voedselketens staan daarmee voor een grote verandering die ook ingrijpende gevolgen heeft voor het sociaal-economisch functioneren in de gebieden. Deze verandering kan, mits goed uitgevoerd, een grote bijdrage leveren aan het vergroten van de biodiversiteit en de biomassa aan insecten. Het draagt positief bij aan klimaatadaptatie, gezonde leefomgeving, circulaire economie. Ook kan het recreatieve en toeristische medegebruik een bron van nieuwe inkomsten zijn.

Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur

Laat de bouw van circa 240.000 nieuwe woningen bijdragen aan een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving waar het goed wonen en werken is, met toegang tot hoogwaardig groen, erfgoed en water. Elke ontwikkeling in een gebied of infrastructurele verbinding is een aanleiding om de groenblauwe kwaliteit te vergroten.

Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland

Zuid-Holland is een aantrekkelijke provincie met een grote diversiteit aan landschappen. Ambitie is de klimaatmaatregelen en stedelijke transformaties in stadsranden met visie te ontwerpen, zodat de groene en waterrijke structuren meer met elkaar worden verbonden en daarmee een toeristisch en recreatief aantrekkelijk aanbod ontstaat.

NatuurRijk Zuid-Holland

Met de NNN en de Natura 2000 gebieden is de afgelopen 25 jaar een mooie stap gezet naar het remmen van de achteruitgang. De dynamische natuur in de delta en de duinen kan echter robuuster en klimaat adaptief worden, zodat het tegen een stootje kan. Soms vraagt dat een

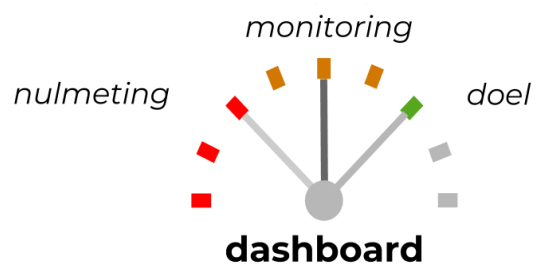
ander beheer, soms een kans pakken voor meer biodiversiteit, zoals bij de opening in de Brouwersdam.

Daarnaast is de grootste winst voor biodiversiteit te boeken in steden en landbouwgebieden. Met natuurinclusief ontwerpen in deze gebieden kan de biodiversiteit toenemen en tegelijkertijd het draagvlak en de maatschappelijke meerwaarde worden vergroot. Dit vereist van bouwers, industrie, landbouw en ontwerpers meer natuurinclusief werken.

Ondertussen werken we verder aan eerder afgesproken doelen, zoals de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland, het verbeteren van het recreatief systeem en het bewaken van de waterveiligheid en de waterkwaliteit. Kortom, we zien de grote transitie als een vliegwiel om hoogwaardige en integrale oplossingen te vinden voor een betere leefomgevingskwaliteit met meer biodiversiteit en recreatief medegebruik.

De bijdrage van de vier hoofdpogingen worden wetenschappelijk verder onderbouwd volgens het volgende model.

Outputindicator coalitieperiode						Samenhang provinciale ambities					Operationele criteria	Ranking
	Gezonde leefomgeving voor mens & natuur	Groenblauw in & om de stad	Landschap en duurzame landbouw	Beheren, ontwikkelen & beschermen	Beleven & genieten van de omgeving	klimaatbestendige Delta	Nieuwe economie	Levendige, meerkerige metropool	Energievernieuwing	Best bereikbare provincie		
 LANDBOUW												
Project 1											1	1
Groene Cirkel D											2	2
Programma Proeftuinen											3	3
 VERSTEDELIJKE & INFRASTRUCTUUR												
Regioproject 1											4	4
Regioproject 2											5	5
Progr. Groenblauwe Schoolpleinen											6	6
Progr. Groenblauwe Bedrijventerreinen											7	7
 STRUCTUREN & VERBINDINGEN												
Programma Landschapstafel X											8	8
Programma Stad-landverbindingen											9	9
Programma Waterrecreatie											10	10
Programma Magneetplekken											11	11
 NATUUR & BIODIVERSITEIT												
Programma NNN											12	12
Impuls Weidevogels?											13	13
Programma/Project ?											14	14
    												

Figuur 1. Visualisatie samenhang dashboard, meetlat en monitoring.

Bijlagen Bijlage 1: Begrippenlijst

Attractieve waarde De attractieve waarde wordt bepaald door de aantrekkelijkheid, bezienswaardigheid, publiekstrekker en/of trekpleister.

Beleefbare estuariene natuur Een estuarium is een verbrede, veelal trechtervormige monding van een rivier, waar zoet rivierwater en zout zeewater vermengen en zodoende brakwater ontstaat, en waar getijdeverschil waarneembaar is. Beleefbare natuur biedt mensen de mogelijkheid zich te kunnen ontspannen in natuurgebieden in en om de stad, maar ook elders, bijvoorbeeld langs de kust.

Belevenis Een gedenkwaardige ervaring, een spannend avontuur of emotie.

Beleving Een ervaring die men zelf heeft meegemaakt.

Cheese valley is de aanduiding van een streek rondom Gouda waar in de polder eromheen traditioneel kaas gemaakt van de melk van eigen koeien.

Circulaire landbouw gaat over het sluiten van kringlopen waarbij verspilling wordt voorkomen. De plantaardige en dierlijke productie wordt verweven tot een integraal landbouwsysteem waarbij alle biomassa optimaal gebruikt wordt. De reststromen van de ene keten zijn de grondstoffen voor de andere keten. Zo wordt bijvoorbeeld voedsel dat wij niet meer eten als diervoer gebruikt.

Een **Ecosysteemdiensten** is een dienst die door een ecosysteem aan mensen wordt geleverd. Het betreft het verstrekken van een product door een ecosysteem (bijvoorbeeld drinkwater), of van een regulerende dienst (bijvoorbeeld bestuiving van gewassen), of van een culturele dienst (bijvoorbeeld gelegenheid geven tot recreatie) of van een dienst die de voorgaande diensten ondersteunt (bijvoorbeeld de kringloop van nutriënten in een ecosysteem).

Effectief boerenlandvogelbeheer is gericht op het beschermen en beheren van boerenlandvogels om verdere achteruitgang te voorkomen.

Groene Cirkels koerst op een transitie naar duurzaam ruimtegebruik waarbij de natuur als uitgangspunt geldt voor het realiseren van programma's rond de thema's energie, water, grondstoffen, mobiliteit en leefomgeving. Groene Cirkels dient als een platform voor bedrijven, ondernemers en kennisinstellingen in de regio. Partijen haken aan om hun eigen duurzame ambities en de gemeenschappelijke ambities binnen Groene Cirkels te verwezenlijken.

Groenblauw in de Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving vertegenwoordigt groenblauw het geheel van natuur en waterlopen die verweven tot een groenblauw netwerk dat zich vertakt over de gehele provincie Zuid-Holland

Grondgebonden landbouw betreft een vorm van landbouw die direct aan gras- of bouwland is verbonden.

Hittestress ontstaat als mens of dier door hoge temperaturen en luchtvochtigheid niet meer in staat is zijn lichaamstemperatuur te reguleren. Dit heeft gevolgen voor de gezondheid.

Iconische groenprojecten zijn beeld- of smaakbepalende groenprojecten die in de steden worden gerealiseerd (o.a. Singelpark Leiden, Riviergetijddepark Rotterdam en de Groene stadsentree Den Haag).

Interbestuurlijk Programma Aanpak Stikstof (PAS) is een programma dat zich richt op minder stikstof, sterkere natuur en economische ontwikkeling. PAS biedt een oplossing door ruimte voor economische ontwikkeling te combineren met versterken van natuur.

Klimaatadaptatie is het proces waarbij de samenleving zich aanpast aan het actuele of verwachte klimaat en de effecten daarvan, om de schade die gepaard kan gaan met klimaatveranderingen te beperken en de kansen die de klimaatverandering biedt te benutten.

Het **Landschapspark Zuidvleugel** betreft een uitwerking van de Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit en biedt een verbindend kader voor de grote opgaven rondom verstedelijking, klimaat en een aantrekkelijke en gezonde leefomgeving die nu op de Provincie Zuid-Holland afkomen.

Een **Landschapstafel** is een samenwerkingsverband voor de regionale gebiedsontwikkeling groen en water, gericht op groenbeleving/recreatie in het groen, biodiversiteit en duurzame landbouw.

Een gezonde **leefomgeving** wordt als prettig ervaren, nodigt uit tot gezond gedrag waarbij de druk op de gezondheid zo laag mogelijk is. De fysieke leefomgeving bestaat uit bouwwerken, infrastructuur, watersystemen, water, bodem, lucht, landschappen, natuur, cultureel erfgoed en werelderfgoed

in Zuid-Holland zijn twee **Nationale Parken** aangewezen: Nationaal Park Hollandse Duinen en Nationaal Park NL Delta Biesbosch – Haringvliet.

Natuurinclusief staat voor een manier van denken en doen waarin bij de ontwikkeling van ruimtelijke ontwikkelingen als vanzelfsprekend rekening wordt gehouden met natuurwaarden. Via natuurinclusief werken wordt bewust gezocht naar mogelijkheden om die natuurwaarden te vergroten.

Natuurinclusieve landbouw is een vorm van duurzame landbouw die uitgaat van een veerkrachtig voedsel- en ecosysteem, waarbij het streven is om de voedselproductie minder belastend en omgevingsvriendelijker te maken. Een transitie die nodig is om agrarische bedrijven ecologische robuust te krijgen voor de toekomst.

Ruimtelijke kwaliteit staat voor een hoge gebruikswaarde voor meerdere functies, belevingswaarde voor bewoners en bezoekers en de waarde voor de toekomst. Voorbeelden van ruimtelijk kwaliteit zijn het aanleggen of verbeteren van groenvoorzieningen, recreatievoorzieningen, het opknappen van cultureel erfgoed, het verbeteren van de openbare ruimte, etc. Bij veel integrale gebiedsontwikkelingen speelt dit een rol.

Scorekaart betreft een set indicatoren, gebaseerd op de doelstellingen die zijn geformuleerd om programma's en projecten te beoordelen. Door een score te verbinden aan (voorgestelde) projecten kunnen strategische keuzes gemaakt worden voor het behalen van de opgestelde doelstellingen.

Verdienmodel beschrijft grof gezegd de manier waarop een onderneming geld verdient. De winst die het verdienmodel oplevert is het resultaat van verkregen inkomsten minus gemaakte kosten. Een groen verdienmodel gaat uit van het verwaarden van maatschappelijk diensten.

Voedsel families is het open netwerk voor landbouw- en voedselinnovatie in Zuid-Holland. Het platform Voedsel families, het kennisnetwerk en tientallen proeftuinen werken aan gezond, duurzaam en betaalbaar voedsel.

Bijlage 2: Bestaand beleid

Thema	Beleidsbeslissing	Toelichting
Gezonde leefomgeving	Veilige en goede zwemlocaties	<i>Voldoende veilige en kwalitatief goede zwemwaterlocaties.</i>
Gezonde leefomgeving	Luchtkwaliteit	<i>De provinciale inzet is om de gezondheidsschade aan mensen en natuur door luchtverontreiniging te beperken en daardoor bij te dragen aan een gezonde woon- en leefomgeving. Inzet van het provinciale luchtkwaliteitsbeleid is om in samenwerking met andere partijen aan de wettelijke Europese luchtkwaliteitseisen te voldoen.</i>
Gezonde leefomgeving	Drinkwaterkwaliteit	<i>De provincie is verantwoordelijk voor en draagt zorg voor de bescherming van de bronnen waaruit drinkwater wordt gewonnen zodat er altijd voldoende drinkwater beschikbaar is om tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten te produceren.</i>
Gezonde leefomgeving	Grondwaterkwaliteit en -kwantiteit	<i>De provincie stelt kaders voor grondwaterkwaliteit en -kwantiteit en beheert de grondwaterkwaliteit en een deel van de kwantiteit. Het belangrijkste doel daarbij is dat de voorraad zoet grondwater niet afneemt. En dat de kwaliteit toeneemt.</i>
Gezonde leefomgeving	Groen Vrijwilligerswerk	<i>Provincie Zuid-Holland ondersteunt structureel de groene vrijwilligers. Hiervoor is een beleidsnotitie De Groene Motor opgesteld. Op de meerjarenbegroting staat hiervoor jaarlijks een bedrag van € 335.000,- gereserveerd.</i>
Groenblauwe stad	Binnenstedelijk groen water en verbindingen in landelijk gebied	<i>Er is voldoende ruimte voor groen en water binnen steden en dorpen en er zijn voldoende verbindingen met groen en water in het landelijk gebied.</i>
landschap en duurzame landbouw	Programma Stikstof	<i>De provincie draagt – binnen het nationale PAS programma - medeverantwoordelijkheid voor het interbestuurlijke Programma Aanpak Stikstof om: de depositie terug te dringen, ruimtelijke en economische ontwikkeling mogelijk te maken en natuurherstel te realiseren.</i>
landschap en duurzame landbouw	Verduurzaming landbouw	<i>De provincie bevordert de verbetering van de kwaliteit van de leefomgeving via verduurzaming van de landbouw door:</i> - sluiten van kringlopen van grondstoffen; - versterken van regionale voedselketens; - versterken biodiversiteit bij normale agrarische bedrijfsvoering door vernieuwde verdienmodellen. <i>De provincie versterkt een duurzaam sterke economische sector:</i> - landbouwsector als sterk economisch cluster op lange termijn in stand houden.

Thema	Beleidsbeslissing	Toelichting
landschap en duurzame landbouw	Behouden en versterken landschappen	<i>De provincie wil gebruiks-, toekomst- en belevingswaarde van de Zuid-Hollandse landschappen behouden en versterken. De provincie zet in op een betere, gebiedsgerichte verweving van de verschillende 'klassieke' functies in de groene ruimte (landbouw, natuur, recreatie, water, cultuurhistorie) en een betere relatie tussen stad en land. De provincie wil samen met haar partners een kwaliteitsslag maken in de groene ruimte binnen en buiten de stad, zodat dat de intrinsieke waarden worden beschermd en versterkt, en dat de groene ruimte aansluit bij de vraag van de gebruikers en bewoners, toekomstbestendig is en bijdraagt aan de identiteit en ruimtelijke kwaliteit van Zuid-Holland.</i>
Beheren, ontwikkelen en beschermen	Realisatie en ondersteuning Natuurnetwerk Nederland	<i>De provincie is verantwoordelijk voor de realisatie en ontwikkeling van het Natuur Netwerk Nederland binnen Zuid-Holland.</i>
Beheren, ontwikkelen en beschermen	Completering Natuurnetwerk Nederland inclusief ecologische verbindingen	<i>De provincie zorgt ervoor dat het Natuur Netwerk in Zuid-Holland compleet is inclusief de ecologische verbindingen.</i>
Beheren, ontwikkelen en beschermen	Waterkwaliteit oppervlaktewater	<i>De provincie zet zich in voor een verbetering van de waterkwaliteit van al het oppervlaktewater, omdat mooi en schoon water een belangrijke randvoorwaarde is voor een gezonde en aantrekkelijke woon- en leefomgeving. We streven naar een waterkwaliteit die het optimum combineert voor de verschillende functies die water heeft voor de leefomgeving en de economie. De waterschappen zijn als beheerder verantwoordelijk voor het halen van die kwaliteitsdoelen, maar kunnen dit alleen in samenwerking met de andere partners, waaronder de provincie, bereiken. De provincie wil met name voor de functies waarop zij een (wettelijke) taak heeft (natuur, zwemwater, drinkwater en duurzame landbouw), samenwerken met de andere partners op de betreffende terreinen om deze doelen te realiseren.</i>
Beleven en genieten	Behouden, verbeteren landgoed-, en kasteelbiotopen	<i>De provincie draagt zorg voor het behouden en/of verbeteren van de waarden van de landgoed- en kasteelbiotopen in Zuid-Holland.</i>
Beleven en genieten	Vergroting draagvlak archeologie	<i>Het doel van de subsidieregeling publieksbereik archeologie Zuid-Holland is om het draagvlak voor de archeologie onder de inwoners van Zuid-Holland te vergroten door subsidie te verstrekken voor archeologische publieksactiviteiten, die leiden tot een beter beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed in Zuid-Holland.</i>
Beleven en genieten	De provincie draagt zorg voor het ontwikkelen en	<i>De provincie wil haar unieke erfgoed behouden voor toekomstige generaties, door het erfgoed te</i>

Thema	Beleidsbeslissing	Toelichting
	beleefbaar maken van Erfgoedlijnen	<i>beschermen, beleefbaar te maken en te benutten. Erfgoedlijnen ontwikkelen en beleefbaar maken.</i>
Beleven en genieten	Behouden en versterken werelderfgoed	<i>Behouden en/of versterken van de unieke en universele waarden van werelderfgoed in Zuid-Holland, te weten Kinderdijk, de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Romeinse Limes.</i>
Beleven en genieten	Beheer recreatie voorzieningen	<i>De provincie draagt samen met partners zorg voor het beheer van recreatievoorzieningen. Groenblauwe structuur versterkt de recreatieve gebruiks- en belevingswaarde van het landschap.</i>
Provincie breed	Behoud en versterking van de biodiversiteit	<i>Het provinciale beleid is gericht op het behouden, herstellen en op langere termijn vergroten van de biodiversiteit in Zuid-Holland, inclusief de biodiversiteit van de bodem. Om dit doel te bereiken zet de provincie in op duurzaam beheer, bescherming en voltooiing van de het Natuur Netwerk Nederland, meer natuurwaarden op boerenland en in recreatiegebieden. We ontwikkelen samen met de stakeholders een integrale visie voor alle gebieden (met Natura 2000, Natuur Netwerk Nederland, agrarisch natuurbeheer als vertrekpunt).</i>
Provincie Breed	Landschapstafels Groen	<i>Realisatie groen door landschapstafels. Een landschapstafel is een netwerk van regionale gebiedspartijen, dat samenwerkt op basis van een gebiedsprogramma. De provincie maakt onderdeel uit van dit netwerk. Met de gebiedsprogramma's voeren de partijen activiteiten uit die bijdragen aan de provinciale doelen.</i>

Bijlage 3: Nieuw beleid

Thema	Ambitie	Beleidsbeslissing	Was	Wordt
Gezonde leefomgeving	We streven naar het voorkomen en verminderen van stress-gerelateerde ziektes door het aanbieden van verschillende soorten groen (bos, park, recreatieterreinen). Samen met partners zetten we hiermee in op verhoging van de levensverwachting in verschillende wijken.	Nieuwe beleidsbeslissing: Gezonde leefomgeving	NVT	We streven naar het voorkomen en verminderen van stress-gerelateerde ziektes door het aanbieden van verschillende soorten groen (bos, park, recreatieterreinen) én het aanbieden van verschillende recreatieve mogelijkheden in het groen en op het water. Samen met partners werken we mee aan een verhoging van de levensverwachting in verschillende wijken. Hiertoe ontwikkelen we onder andere een platform voor alle groeninitiatieven.
Gezonde leefomgeving	Met onze partners zetten we een platform op waarin groeninitiatieven bekend, gebundeld bereikbaar zijn en ervaringen worden gedeeld. Groeninitiatieven die onbekend zijn maken we beter zichtbaar. Inzet is het verhogen van de betrokkenheid van burgers en het versterken van de sociale cohesie in woonwijken door bijvoorbeeld het bevorderen van burgerinitiatieven, stadslandbouw, moestuinen etc.	Als maatregel toegevoegd aan Gezonde leefomgeving	NVT	Ontwikkelen platform groeninitiatieven Realisatie: Samen met onze partners ontwikkelen wij een platform waarin groeninitiatieven bekend zijn, gebundeld bereikbaar zijn, ervaringen worden gedeeld en partijen elkaar inspireren. Hierdoor worden ook de groeninitiatieven beter zichtbaar.

Thema	Ambitie	Beleidsbeslissing	Was	Wordt
Groenblauwe stad	Binnenstedelijk realiseren wij gezamenlijk met de steden een fijnmazig groenblauw recreatief netwerk van groenblauwe schoolpleinen, groenblauwe daken, groenblauwe winkelcentra, groenblauwe bedrijfsterreinen en parken. Een netwerk op het niveau van het landschapspark Zuidvleugel dat zich uitstrekt tot buiten de stadsranden met als drager het karakteristieke cultuurhistorische watersysteem van Zuid-Holland met lijnen als de Rotte, Vliet, Schie en Oude Rijn.	Nieuw beleidsbeslissing: Binnenstedelijk groen	NVT	Binnenstedelijk realiseren wij gezamenlijk met de steden een fijnmazig groenblauw recreatief netwerk van groenblauwe schoolpleinen, groenblauwe daken, groenblauwe winkelcentra, groenblauwe bedrijfsterreinen en parken. Een netwerk op het niveau van het landschapspark Zuidvleugel dat zich uitstrekt tot buiten de stadsranden met als drager het karakteristieke cultuurhistorische watersysteem van Zuid-Holland met lijnen als de Rotte, Vliet, Schie en Oude Rijn. Hiertoe worden de mogelijkheden verkend van een groennorm en een groenfonds.
Groenblauwe stad	Voor het ontwikkelen van een groenblauwe leefomgeving in en om de stad werken wij samen met de steden aan een scorekaart. Een kwalitatieve en kwantitatieve scorekaart die richting geeft aan natuurinclusieve nieuwbouw, renovatie en het klimaatbestendig maken van woningen; de basiskwaliteit aan groen van woon- en werkgebieden en de toegankelijk van groen.	Als maatregel toegevoegd aan Binnenstedelijk groen	NVT	Gezamenlijk met steden ontwikkelen scorekaart. Realisatie: Voor het ontwikkelen van een groenblauwe leefomgeving in en om de stad werken wij samen met de steden aan een scorekaart. Een kwalitatieve en kwantitatieve scorekaart voor verschillende te onderscheiden gebieden. Deze geeft richting aan natuurinclusieve

Thema	Ambitie	Beleidsbeslissing	Was	Wordt
				nieuwbouw, renovatie en het klimaatbestendig maken van woningen; de basiskwaliteit aan groen van woon- en werkgebieden en de toegankelijk van groen.
Groenblauwe stad	De provincie gaat de mogelijkheden van het gezamenlijk inzetten van geldstromen voor groenblauwe ontwikkelingen onderzoeken. Dit betreft het samenbrengen van gelden uit verschillende sectoren, waarbij de opgave in een gebied centraal staat.	Als maatregel toegevoegd aan Binnenstedelijk groen		Onderzoeken mogelijkheden inzetten geldstromen. Realisatie: Samen met onze partners gaan wij de mogelijkheden van het gezamenlijk inzetten van geldstromen voor groenblauwe ontwikkelingen onderzoeken. Dit betreft het samenbrengen van gelden uit verschillende sectoren, waarbij de opgave in een gebied centraal staat.
Groenblauwe stad	Gezamenlijk versterken wij biodiversiteit en participatie in de stad door het creëren van veel variatie aan (klein- en grootschalige) stedelijke biotopen en ondersteunen burgerinitiatieven en programma's als steenbreek, bijenlandschap en stadslandbouw. De soortenrijkdom in de stad stijgt hierdoor met enkele tientallen procenten.	Als maatregel toegevoegd aan Binnenstedelijk groen		Participatie voor versterking biodiversiteit in de stad. Realisatie: Gezamenlijk versterken wij biodiversiteit en participatie in de stad door het creëren van veel variatie aan (klein- en grootschalige) stedelijke biotopen en ondersteunen burgerinitiatieven en programma's als steenbreek, bijenlandschap en stadslandbouw.

Thema	Ambitie	Beleidsbeslissing	Was	Wordt
Landschap en duurzame landbouw	Samen met de waterschappen en gemeenten benutten wij de potentie van dijken, waterlopen, erfgoedlijnen en andere landschapselementen voor ecologie, energie, infrastructuur en recreatie. Door middel van de reeds bestaande praktijk van gebiedsprocessen en de uitvoering van de dijkenvisie.	Als maatregel onder Biodiversiteit en recreatie		Gebiedsprocessen en dijkenvisie. Realisatie: Binnen lopende gebiedsprocessen en aan de hand van de richtpunten ruimtelijke kwaliteit en de dijkenvisie worden de mogelijkheden tot bevordering van de ecologie benut.
Landschap en duurzame landbouw	De provincie wil vanuit de medeverantwoordelijkheid voor het interbestuurlijke Programma Aanpak Stikstof (PAS) in samenwerking met partners de stikstofdepositie van de landbouw – maar ook van de industrie en verkeer – langdurig en stevig terugdringen, ruimtelijke en economische ontwikkeling mogelijk maken en natuurherstel realiseren.	Toegevoegd aan Programma Stikstof	De provincie draagt medeverantwoordelijkheid voor het interbestuurlijke Programma Aanpak Stikstof om: de depositie terug te dringen, ruimtelijke en economische ontwikkeling mogelijk te maken en natuurherstel te realiseren.	
Landschap en duurzame landbouw	Met alle belanghebbende partners beperken wij de maatschappelijke kosten van bodemdaling in diepe veenweiden (riolering, wegen, leidingen, funderingen, waterbeheer, veenoxidatie), bieden perspectief voor de melkveehouderij en behouden het kenmerkende polderlandschap met de koe in de wei. Wij zoeken naar nieuwe verdienmodellen (o.a. Groene Cirkel kaas), starten gezamenlijke onderzoeken, experimenten en proeftuinen.	Toegevoegd aan Bodemdaling	De provincie kiest ervoor om verstandig om te gaan met (de gevolgen van) bodemdaling. Afhankelijk van omstandigheden is dit meebewegen of tegengaan. Uitwerking hiervan gebeurt langs de vier strategische lijnen "kennen", "doen", "communiceren" en "kunnen kiezen", die zijn uitgewerkt in het provinciaal Programma Bodemdaling 2016-2019 en de GS brief aan de Provinciale Staten van 2018 (n.a.v. motie 749 over bodemdaling).	Met alle belanghebbende partners beperken wij de maatschappelijke kosten van bodemdaling in diepe veenweiden (riolering, wegen, leidingen, funderingen, waterbeheer, veenoxidatie), bieden perspectief voor de melkveehouderij en behouden het kenmerkende polderlandschap.

Thema	Ambitie	Beleidsbeslissing	Was	Wordt
Beheren, ontwikkelen en beschermen	We ontwikkelen samen met de stakeholders binnen de Natura 2000-gebieden en hun directe omgeving, in combinatie met de in deze Visie genoemde beleidsstrategieën, het KRW-beleid en het (inter-)nationale stikstofbronbeleid. We staan een integrale aanpak voor waarbij we de systemische, ecologische en hydrologische samenhang van Natura-2000 gebieden met de omgeving versterken.	Toegevoegd aan Behoud en versterking van biodiversiteit	Het provinciale beleid is gericht op het behouden, herstellen en op langere termijn vergroten van de biodiversiteit in Zuid-Holland, inclusief de biodiversiteit van de bodem. Daarmee wordt niet alleen een belangrijke bijdrage geleverd aan het in stand houden van de Europese en mondiale biodiversiteit, maar ook aan andere maatschappelijke doelen. Zo zijn koppelingen mogelijk met een aantrekkelijk en klimaatbestendig woon- en vestigingsklimaat, waterveiligheid en waterkwaliteit (KRW), recreatie en het tegengaan van bodemdaling. Om dit doel te bereiken zet de provincie in op duurzaam beheer, bescherming en voltooiing van de het Natuur Netwerk Nederland en meer natuurwaarden op boerenland en in recreatiegebieden.	Het provinciale beleid is gericht op het behouden, herstellen en op langere termijn vergroten van de biodiversiteit in Zuid-Holland, inclusief de biodiversiteit van de bodem. Om dit doel te bereiken zet de provincie in op duurzaam beheer, bescherming en voltooiing van de het Natuur Netwerk Nederland, meer natuurwaarden op boerenland en in recreatiegebieden. De actieve bescherming van soorten geven we vorm en inhoud aan de hand van 40 icoonsoorten en binnen het faunabeheer hebben we aandacht voor tijdig beheer om de (welzijns-)effecten van dieren op de langere termijn te borgen. We ontwikkelen samen met de stakeholders een integrale visie voor alle gebieden (met Natura 2000, Natuur Netwerk Nederland, agrarisch natuurbeheer als vertrekpunt) waarbij we de systemische, ecologische en hydrologische samenhang van gebieden met de omgeving integraal versterken. De druk op kernen van natuurgebieden

Thema	Ambitie	Beleidsbeslissing	Was	Wordt
				is gereguleerd door de ontwikkeling van toeristische- recreatieve magneetplekken, waar ondernemers extra waarde creëren.
Beheren, ontwikkelen en beschermen	De actieve bescherming van soorten geven we vorm en inhoud aan de hand van 40 icoonsoorten. Samen met een taskforce ontwikkelen we projecten voor deze icoonsoorten en stimuleren kleinere initiatieven uit de samenleving die icoonsoorten en hun biotopen verder helpen.	Toegevoegd aan Behoud en versterking van biodiversiteit	Zie bovenstaand	Zie bovenstaand
Beheren, ontwikkelen en beschermen	Samen met onze partners herzien we het faunabeleid. We geven aandacht binnen het faunabeheer aan de (welzijns-)effecten op de langere termijn. Vrijwilligers en uitvoerders van het faunabeleid ondersteunen we optimaal in de uitvoering van het beleid.	Toegevoegd aan Behoud en versterking van biodiversiteit	Zie bovenstaand	Zie bovenstaand
Beleven en genieten	De druk op kernen van natuurgebieden is gereguleerd door de ontwikkeling van toeristisch-recreatieve magneetplekken, waar ondernemers extra waarde creëren.	Toegevoegd aan Behoud en versterking van biodiversiteit	Zie bovenstaand	Zie bovenstaand
Beleven en genieten	De beleving van het landschap en erfgoed neemt verder toe, de provincie ontwikkelt en verbindt hiervoor onder meer regio's van wereldklasse voor waterrecreatie (o.a. Nationaal Park nieuwe stijl Biesbosch Haringvliet en Hollands Plassengebied) en verbindt de vaarnetwerken in- en om de stad.	Toegevoegd aan Recreatie en groenbeleving	De provincie draagt bij aan voldoende, gevarieerd, nabij, bekend en beleefbaar groen	De beleving van het landschap en erfgoed neemt verder toe, de provincie ontwikkelt en verbindt hiervoor onder meer regio's van wereldklasse voor waterrecreatie (o.a. Nationale Parken nieuwe stijl Biesbosch Haringvliet en

Thema	Ambitie	Beleidsbeslissing	Was	Wordt
				Hollands Plassengebied) en verbindt de vaarnetwerken in- en om de stad. En bevordert dit door het stimuleren van duurzame waterrecreatie en meerdaags verblijf op het water.
Beleven en genieten	Bevordering door het stimuleren van duurzame waterrecreatie en meerdaags verblijf op het water.	Toegevoegd aan Recreatie en groenbeleving	Zie bovenstaand	Zie bovenstaand

Bijlage 4: Ambities

In onderstaande tabel is aangegeven aan welke opgaven van de ambities van het omgevingsbeleid de Rijke Groenblauwe Leefomgeving een bijdrage zal leveren.

	1. Gezonde leefomgeving voor mens en natuur	2. Blauwgroen in en om de stad	3. Landschap en duurzame landbouw	4. Beheren, ontwikkelen en beschermen	5. Beleven en genieten van de leefomgeving
A1. Klimaat- bestendige Delta	▪ Verbeteren kwaliteit grond- en oppervlaktewater ▪ Waarborgen van zoetwatervoorziening ▪ Vergroten bewustwording klimaatverandering	▪ Klimaatbestendig bouwen ▪ Meer groen in en om de stad	▪ Inspelen op gevolgen bodemdaling (transitie landbouw) ▪ Reserveren van ruimte voor waterberging	▪ Verbeteren kwaliteit grond- en oppervlaktewater	
A2. Nieuwe economie	▪ Benutting toeristisch potentieel Zuid-Holland	▪ Kwaliteitsslag bedrijven-terreinen	▪ Stimuleren hergebruik van grondstoffen ▪ Verduurzaming landbouw en diervriendelijke veehouderij		▪ Benutting toeristisch potentieel Zuid-Holland
A3. Levendige meerkernige Metropool	▪ Verbetering luchtkwaliteit en beperking geluidsoverlast	▪ Klimaatbestendig bouwen ▪ Ontwikkeling groen en water in de stad ▪ Verkleining van sociaal-economische verschillen, ontwikkeling inclusieve steden ▪ Klimaatadaptieve inrichting dorpen en steden	▪ Leefbaar houden van kleine kernen		

	1. Gezonde leefomgeving voor mens en natuur	2. Blauwgroen in en om de stad	3. Landschap en landbouw	4. Beheren, ontwikkelen en beschermen	5. Beleven en genieten van de leefomgeving
A4. Energie- vernieuwing	▪ Samenleving activeren bij energietransitie	▪ Energie- en waterefficiënt bouwen	▪ Goede ruimtelijke inpassing van windopgave en andere vormen van energievernieuwing		
A5. Best bereikbare provincie	▪ Vergroten aantal passagiers in OV, meer vervoer over water en meer mensen op de fiets		▪ Vergroten aantal passagiers in OV, meer vervoer over water en meer mensen op de fiets		▪ Vergroten aantal passagiers in OV, meer vervoer over water en meer mensen op de fiets ▪ Verbetering ontsluiting stedelijke centra en economische clusters
A6. Gezonde en aantrekkelijke leefomgeving	▪ Behouden en waar mogelijk versterken van biodiversiteit ▪ Beleefbaar maken van cultureel erfgoed	▪ Behouden en waar mogelijk versterken van biodiversiteit ▪ Ontwikkeling van groen en blauw in en om de stad ▪ Beleefbaar maken van cultureel erfgoed	▪ Behouden en waar mogelijk versterken van biodiversiteit ▪ Natuur-ontwikkeling (NNN en Nationale Parken) ▪ Ontwikkeling vitale metropolitane landschappen ▪ Versterken van de land-goederenzone ontwikkeling natuur-inclusieve landbouw	▪ Behouden en waar mogelijk versterken van biodiversiteit ▪ Natuur-ontwikkeling (NNN)	▪ Behouden en waar mogelijk versterken van biodiversiteit ▪ Beleefbaar maken van cultureel erfgoed

Bijlage 5: Icoonsoorten

Icoonsoort	Landschappelijke en ecologische kwaliteiten	Maatschappelijke relevantie en belevenis
1. Kleine zwaan	overwintering internationaal van belang, grasland.	Rust en ruimte (weidsheid en beleving)
2. Purperreiger	Broedkolonies, riet en bos, schone slootjes met rijke begroeiing, ZH van belang	Schoon water, typische ZH natuur
3. Roerdomp	Rietmoeras, rust en ruimte, visrijk water	Visrijk water, mysterieuze nachtvogel
4. Zeearend	Robuuste natuur, delta, rust en ruimte	Toeristische trekker, rust en ruimte
5. Patrijs	Akkergebied, bloemrijke randen en braakliggend terrein	Boerennatuur, aantrekkelijk akker en bollen gebied
6. Grutto	Bloemrijke veenweide en grasland (weidevogels)	Onze Nationale vogel, boerennatuur, aantrekkelijk landschap,
7. Kluut	Pionierssoort, kleine stukjes moeras	Aantrekkelijke delta natuur
8. Grote stern	Kolonievogel, pionierssoort, delta, zandplaten, relatie met zee, ZH van belang	Aantrekkelijke kust, verbinder delta en zee
9. Zwarte stern	Kolonievogel, kwaliteit water en grasland, ZH van belang	Schoon water, kenmerkend voor het slagenlandschap, Typische ZH natuur
10. Steenuil	Boerderijstroken en knotwilgen (kleine elementen)	Boerennatuur, aantrekkelijk landschap, behoud kleine elementen, betrekken vrijwilligers
11. Nachtegaal	Duinstruweel en rivierbos, belang van ZH	Toeristische trekker, mooiste zang, inspiratie, nachtelijke beleving, publiekstrekker
12. Blauwborst	Riet en ruigte, droog en nat	Ongeplande en struinnatuur, mooie zang
13. Merel (alleen in de stad)	Groen in de stad (tegen gaan van verstenen)	Natuur in de stad, bringer van het voorjaar, bomen in de stad (tegengaan hitte stress)
14. Huismus	Broed en foerageer gelegenheid in bebouwing, kleine elementen	Natuur in de stad, natuurinclusief bouwen
15. Gierzwaluw	Broedgelegenheid bebouwing	Natuur in de stad, insectenvangers, zomervogel, natuurinclusief bouwen
16. Boomklever	Landgoederen, bossen met voldoende oude, holle bomen	Verbinder van oude rijke bossen
17. Egel	Voldoende bosverbindingen en klein groen in en om de stad	Natuur in eigen tuin en stedelijke omgeving, kindernatuur, verbinder van stad en achterland
18. Meervleermuis	Open water, donkere nacht, relatie veen-duingebied (zomer en winterverblijven)	Insectenvangers, erfgoed, bunkers, de nacht (essentie van plaats en tijd), natuurinclusief bouwen, beleving vleermuisexcursies
19. Rosse vleermuis	Binnenduinbos met voldoende oude bomen, grote wateren	Insectenvanger, verbinder oud en bos en grote plassen, beleving vleermuis excursies
20. Noordse woelmuis	Rietmoeras en robuuste moerasverbindingen, endemische ondersoort, ZH van belang	IJstijd Relict, typische ZH natuur
21. Konijn (alleen in	Natuurlijke begrazer van duingrasland, bloemrijk	Belangrijke beheerder van het

duin)	duin met open plekken	duingrasland. Kindernatuur
22. Bever (in rivierengebied)	Beheer bossen en waterkwaliteit	Oer-Hollands dier, bijzondere en fascinerende bouwer in de natuur, beheerder van meer open rivierbossen, publiekstrekker
23. Otter	Waterkwaliteit en robuuste verbindingen	Oer-Hollands dier, schoon water, rust en ruimte, publiekstrekker
24. Gewone zeehond	Zandplaten, Noordzee, voldoende rust en vis	Fascinerend, roept emotie op, recreatieve beleving, kindernatuur, publiekstrekker
25. Bruinvis	Noordzee, voldoende rust en vis, recreatieve beleving	Recreatieve beleving
26. Rugstreeppad	Vochtige duinvalleien, pionier en veenweide	Amfibie, verbinder land en water
27. Zandhagedis	Duingrasland, afwisseling openheid, zand en struweel	Reptiel met mooie kleuren
28. Bittervoorn	Basiskwaliteit kleine sloten en oevers	Schone polderslootjes
29. Zalm	Verbinding zoet-zout, rivieren met de zee	Oer-Hollands. Vissen en consumptie op termijn?
30. Steur	Verbinding zoet-zout, rivieren met de zee	Oer-Hollands, fascinerend uiterlijk en grootte
31. Argusvlinder	Bloemrijke randen buitengebied	Bestuiver van kleinschalig platteland, beleving van de zomer
32. Heivlinder	Bloemrijke zandige plekken	Bestuiver, dynamisch kust en duingebied
33. Weidehommel	bloemrijk gebied en stad	Bestuiver, meer groen in de stad, bloemrijke bermen
34. Zandhommel	Bloemrijke buitendijkse gebieden in de delta, belang voor ZH	Bestuiver van de bloemrijke delta, typische ZH natuur
35. Glassnijder	Rijk begroeide sloten en vijvers, waterkwaliteit	Schoon water met rijke vegetaties (Jack P. Thijssse sloten)
36. Groene glazenmaker	Krabbenscheer sloten, waterkwaliteit, zoet water	Schone polderslootjes in het zoete veenweidegebied
37. Dotterbloem	Bloemrijke oevers in vochtige delen van het veenweide, basisnatuur	Mooie natuur in de oevers, kenmerkend in het landschap
38. Rietorchis	Schraal grasland, grote maar ook kleine stukjes	Mooie natuur in de berm, bijzondere soort dicht bij de stad
39. Wilde hyacint	Stinzenplanten, binnenduyn en landgoederen	Mooie landgoederen en binnenduyn, brenger van de lente
40. Groenknolorchis	Hoge kwaliteit schrale vegetaties	Een soort van Natura 2000 en ecologen

Colofon

Dit is een uitgave van de Provincie Zuid-Holland.
Februari 2019

Provincie Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP Den Haag
www.zuid-holland.nl

Samenstelling en redactie

Annemarijn Plukaard
Bert Mens
Christiaan Oud
Ed Weijdema
Hetti van Hamersveld
Maik van der Wolf
Marga van de Luijngaarden
Menko Wiersema
Tirza Molegraaf
Wieger Zwikstra
Willem Lambooi

Met medewerking van Awareness

Fotografie

Joost Bouwmeester

Vormgeving

Claire van Leeuwen

